Республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Республиканың ниитилел-политиктиг солуну

Солун 1925
чылдың
август 31-де
үнүп эгелээн

ШЫН

№ 209 (15183) ◆ 1993 чылдың ноябрь 4, четверг ◆ Солунга ат салган шагы 21.00 ≑ Садар өртээ 20 рубль.

«Тус чер чагыргаларының даргаларының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун күштүг болдуруп ажыглап киирериниң чурумунуң дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканың Дээди Советиниң доктаадыры болза:

1. «Тус чер чагыргаларының даргаларының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун парлап үндүрген хүнден эгелеп күштүг болдуруп ажыглалга киирер.

2. «Тыва Республиканың улус депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун күш чок болган деп санаар.

**Тыва Республиканың Дээди Советиниң
Даргазы К. БИЧЕЛДЕЙ.**

Кызыл хоорай.

1993 чылдың октябрь 22.

«Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун күштүг болдуруп ажыглап киирериниң чурумунуң дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканың Дээди Советиниң доктаадыры болза:

1. «Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун парлап үндүрген хүнден эгелеп күштүг болдуруп ажыглалга киирер.

2. «Тыва Республиканың улус депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузун күш чок болган деп санаар.

**Тыва Республиканың Дээди Советиниң
Даргазы К. БИЧЕЛДЕЙ.**

Кызыл хоорай.

1993 чылдың октябрь 22.

«Дүжүт-93»

ШАҢНАЛЫ — АЪТ, ТАРАА

Ильинка суур. Оон тараа шөлдери тайга эдээнде чыдар болгаш бо күзүн чаъс улаштыр чагганындан ажаап алыр ужурлуг тараа культуралары чиглеп, дыка орай бышкан. Ынчалзажок тараажылар ундараваннар. Харын-даа кажангызындан артык кызымак ажылдаан деп болур. Кылыр иштиң харысалгалыын ханы медереп билгеш, бар-ла комбайннарын хынамчалыг септеп белеткеп алгаш, тарааның быжарын четтикпейн манап турганнар. Оон октябрь айның эгезинде тарааны бышканнап кезип кирипкен.

Ажыл-агый ниитизи-биле 4356 гектар чериниң тараазын ажаар турган, ооң иштинде кызыл-тас — 3287, сула — 314, арбай — 705, көк-тараа — 50 га черде. Күстүң тыныжы соор, сыннарда хар киир чаапканы-биле тарааны кончуг дүрген ажаап алыр дээш ийи дакпыр күжениишкинниг ажылдаары негеттинип турган. Карак кызыл күш-ажылдың түңнелинде октябрь 23-те күскү дүжүт ажаалдазы доозулган. Бир гектардан ортумак дүжүт 6,4 центнер болган, ол болза суггат чок черден багай эвес түңнел болган.

Мен манаа эң хөй тарааны бастырып, эки ажылдаан комбайнерлерни адап көрейн. Чижээ, хоочун комбайнер П. Б. Аракчаа-дыр, 334 тонна тарааны бастыргаш, аът-биле шаңнаткан. К. Б. Аракчаа 321 тонна тарааны бастыргаш, күскү дүжүт ажаалдазынга ийиги черни ап, ийи тонна тарааны шаңнал кылдыр алган. Күш-ажылчы маргылдааның үшкү черин комбайнер Баир-оол Чооду ээлеп, кызымак күш-ажылы дээш бир тонна тараа-биле шаңнаткан. Комбайнерлер ниитизи-биле шуптузу кызымак ажылдаан. Ооң-биле кады ажылды организастааны эки болган, кывар-чаар материалдар үзүктелбээн.

Срат-оол КЕНДЕН
Каа-Хем кожуун.
Ильинка суур.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЗУ

I эге. Ниити чүүлдери

1 чүүл. Соңгулдаларның кол принциптери

Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутаттарының соңгулдаларын бүгү-ниити деӊ болгаш дорт соңгуур эргениң үндезининге чажыт бадылаашкын-биле чаңгыс мандаттыг округтар болгаш ниити-республика округунуң талазы-биле эрттирер.

2 чүүл. Бүгү-ниити соңгуур эрге

Республиканың 18 хар четкен хамаатылары Тыва Республиканың Дээди Хуралынга (Парламентизинге) соңгуур эргелиг.

Суд чуруму-биле харысалгага билип шыдавас деп көрдүнген хамаатылар болгаш суд шииткели-биле хосталгазын казыткан хоругдал черлеринде турар хамаатылар соңгувас болгаш соңгутпас.

3 чүүл. Деӊ соңгуур эрге

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутаттарының соңгулдалары деӊ болур: Тыва Республиканың бүгү хамаатылары соңгулдаларга киржир деӊ эргелиг, а ол ышкаш республиканың төлээлекчи эрге-чагыргазының дээди органының составынга соңгуттурарынга деӊ эргелиг. Соңгукчу бүрүзү тус хамаарышкан округунга чаңгыс бадылаашкынныг.

Шериг албанныглар бүгү хамаатылар-биле деңге соңгуур эргелиг.

4 чүүл. Дорт соңгуур эрге

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутаттарының соңгулдалары дорт болур: Дээди Хуралдың депутаттарын хамаатылар боттары дорт соңгуур.

5 чүүл. Чажыт бадылаашкын

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларынга бадылаашкын чажыт болур: бадылап турарларның күзел-соруунуң илерединишкининге хыналданы болдурбас

6 чүүл. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) составы

Дээди Хурал (Парламент) доктаамал үндезинге ажылдаар 32 депутаттан тургустунар.

Тыва Республиканың 21 хар четкен, соңгулдаларга киржир эргелиг хамаатызы Дээди Хуралдың (Парламентиниң) депутады боор болур.

7 чүүл. Соңгулдаларны эрттирери

Тыва Республиканың Дээди Хуралынга (Парламентизинге) соңгулдаларны организастаарын соңгулда комиссияларынга дагзыр. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле Төп соңгулда комиссиязы болгаш адаанда турар комиссиялар соңгулдаларга белеткел база ону эрттирери-биле холбашкан бүгү айтырыгларны шиитпирлээрин бо Хоойлу-биле доктааткан эрге-хүлээлгелериниң хемчээли-биле күрүнениң өске органнарындан хамаарылга чок чорудар.

8 чүүл. Соңгулдаларга белеткел болгаш ону эрттирип турар үеде ажык-чарлыг чорук

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларынга белеткелди болгаш ону эрттирерин соңгулда комиссиялары ажык болгаш хөйге чарлыг боттандырар. Соңгулда комиссиялары бодунуң ажылының дугайын, соңгулда округтарын тургусканының дугайын, соңгулда комиссияларының составының, турар чериниң база ажылдаар үезиниң болгаш соңгукчуларның даңзызының дугайында хамаатыларга медээлеп дыңнадыр. Соңгулда комиссиялары Дээди Хуралдың депутаттарынга кандидаттарны бүрүткээниниң түңнелдерин, бүрүткеткен кандидаттарның дугайында, намдарының сан-медээлерин, тус бүрү кандидат талазы-биле бадылаашкынның түңнелдерин болгаш соңгулдаларның ниити түңнелдерин хамаатыларга дыңнадып чедирер.

Соңгулда комиссияларының хуралдарынга, оон иштинде депутаттарга кандидаттарны бүрүткеп турда, бадылаашкын эгелээр мурнунда соңгулда хааржактарын дизелеп, азы таңмалап турда, соңгулда участогунга бадылаашкыннарны санаарда, округ талазы-биле соңгулдаларның түңнелдерин үндүрерде, соңгулдаларның ниити түңнелдерин үндүрүп турда, а ол ышкаш соңгулдалар-биле холбашкан өске-даа бүгү хуралдарга база чөвүлежилгелерге күш-ажылчы коллективтерниң, хөй-ниити организацияларының база политиктиг партияларының, соңгукчуларның чурттап турар чериниң аайы-биле болгаш шериг албанныгларның шериг кезектериниң аайы-биле хуралдарының, округ соңгулда комиссияларының, күрүне эрге-чагырга органнарының төлээлекчилери, бүзүреттирген кижилер, парлалганың, телевидение база радионуң төлээлекчилери киржир эргелиг. Айыттынган төлээлекчилерниң бүрүн эргелери чогуур документилер-биле бадыткаттынган турар ужурлуг. Ол төлээлекчилерниң соңгулда комиссияларының ажылынга холгаарлажып киржири хоругдуг.

Массалыг информацияның чепсектери Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларынга белеткелдерниң, ону эрттирип турарының чорудуун чырыдар.

9 чүүл. Кандидаттар депшидер эрге

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутаттарынга кандидаттарны күш-ажылчы коллективтер, боттарының республика органнарының өмүнээзинге Тыва Республиканың Юстиция яамызынга бүрүткеттирген хөй-ниити организациялары, партиялар болгаш шимчээшкиннер, ортумак тускай база дээди өөредилге черлериниң коллективтери, соңгукчуларның чурттап турар чериниң аайы-биле база шериг албанныгларның шериг кезектериниң аайы-биле хуралдары депшидер эргелиг.

Ниити-республика соңгулда округундан Дээди Хуралдың составынга соңгудар кандидаттарның даңзызын соңгулда каттыжыышкыннары депшидер. Чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарындан Дээди Хуралдың составынга соңгудар кандидаттарны соңгукчулар бөлүктери болгаш соңгулда каттыжыышкыннары депшидер.

Соңгулда каттыжыышкыннары болза Тыва Республиканың Юстиция яамызынга уставын бүрүткеткен ниити республика чергелиг партиялар, ниити республика чергелиг политиктиг шимчээшкиннер азы ындыг хөй-ниити каттыжыышкыннарының соңгулда эрттирериниң үезинге тургусканы блогу (бөлүү) болур. Блоктуң составынга Тыва Республиканың Юстиция яамызында уставтары бүрүткеттинген өске-даа хөй-ниити шимчээшкиннери, бир эвес оларның уставында республиканың хоойлужудулга органынга соңгулдаларга киржири көрдүнген болза база кирип болур. Партия, политиктиг шимчээшкин блоктуң составынга кирген таварылгада бот-тускайлаң соңгулда каттыжыышкыны боор тускай киржир эргези чок.

Төп соңгулда комиссиязынга кандидаттар даңзызын азы тус-тус кандидаттарны бүрүткедиринге документилер киирерин партияның, политиктиг шимчээшкинниң уставын ёзугаар аңаа төлээлеткен органының шиитпири-биле, а партияларның, политиктиг шимчээшкиннерниң, өске-даа хөй-ниити каттыжыышкыннарының блогу тургустунган таварылгада — блокту тургузуп турар организацияларның төлээлеткен органнарының кады үндүрген шиитпири-биле боттандырар.

10 чүүл. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутадының эрге-байдалының албан-дужаал байдалы-биле дүүшпези

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутады күрүне эрге-чагыргазының оон өске төлээлекчи органнарының болгаш тус чер бот-башкарылгазының органнарының депутады боор болбас, күрүне ажыл-албанынга турбас, башкылал, эртем болгаш өске-даа чогаадыкчы ажыл-чорудулгадан аңгыда, төлевирлиг өске ажыл-чорудулга кылбас.

Дээди Хуралдың депутады доктаамал үндезинге ажылдаар.

11 чүүл. Соңгулдаларны акшаландырары

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларын организастаары база эрттирери-биле холбашкан хемчеглерни акшаландырарын Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгилериниң күсели-биле боттандырар.

Дээди Хуралдың (Парламентиниң) депутадынга кандидаттар боттарының акша-хөреңгилерин болгаш эки тура дузаламчы бериишкиннерни ажыглаар эргелиг.

II эге. Соңгулда округтары

Соңгулда участоктары

Соңгукчулар даңзылары

12 чүүл. Соңгулда округтарын тургузары

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларынга № 1 капсырылгада айыткан олуттар санынга дүүштүр чаңгыс мандаттыг 27 девискээр округун болгаш ниити республиканың беш мандаттыг бир округун тургузар.

Тыва Республиканың Дээди Хуралынга (Парламентизинге) депутаттар соңгулдаларының талазы-биле Төп соңгулда комиссиязы соңгулда округтарын тус чер бот-башкарылгазының органнарының саналдап киргени-биле тургузар.

Соңгулда округтарын тургузуп тура, кожуун бүрүзүнден болгаш Кызыл хоорайдан төлээлелгени барымдаалап көөр, а ол ышкаш Тыва Республиканың административ-девискээр хуваалдазын кичээңгейге алыр.

Чаңгыс мандаттыг девискээр соңгулда округундан Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) чаңгыс депутадын соңгуур. Соңгулда округтарының схемазын бадылааш, Төп соңгулда комиссиязы ону соңгулдалар хүнүнге чедир 45 хонуктан орайтатпайн парлаар.

13 чүүл. Соңгулда участоктарын тургузары

Соңгулда участоктарын бир участокка 100-тен 3000 чедир соңгукчулар онаажыр кылдыр тус чер бот-башкарылга органнарының шиитпирлери-биле соңгулда хүнүнге чедир 40 хонуктан орайтатпайн тургузар. Ыраккы, чедери берге кожууннарга, чурттакчы саны эвээш черлерге соңгукчулары 20-ден хөй кижи онаажыр соңгулда участоктарын тургузарын чөпшээреп болур.

Соңгулда участоктарын кожууннарның, хоорайларның кызыгаарларын барымдаалап тургаш, соңгукчуларга эң таарымчалыг байдалдарны бээр сорулга-биле тургузар.

Санаторийлерге база дыштанылга бажыңнарынга, эмнелгелерге болгаш өске-даа чыттырып эмнээр эмнелге албан черлеринге оларның турар чериниң аайы-биле соңгулда округтарынга кирип турар соңгулда участоктарын тургузуп болур.

Тус чер бот-башкарылгазының чогуур органнары тус-тус соңгулда участогунуң кызыгаарларының дугайын, участок соңгулда комиссиязының турар черин база бадылаашкынның орап-бажыңын айытпышаан, соңгукчуларга дыңнадып чарлаар.

14 чүүл. Соңгукчулар даңзылары

Хоорайда, кожуунда, сумуда, арбанда тус чер бот-башкарылгазының органнары соңгукчулар даңзыларын тургузар, чогуур девискээрде чурттап турар соңгукчулар дугайында медээлерни округ болгаш участок соңгулда комиссияларынга дамчыдып бээр.

Соңгукчулар даңзыларын тодаргайлаарын участок соңгулда комиссиязы соңгулда хүнүнге чедир 30 хонуктан орайтатпайн доозар. Ол хуусааның соонда соңгулда хүнүнге чедир соңгулда участогунуң девискээринге кээп чурттай берген соңгукчуларны участок соңгулда комиссиязы оларның чурттап турар черин бадыткаан документилерниң үндезининге соңгукчуларның немелде даңзызынга киирер.

Соңгукчулар даңзызынга соңгулда хүнүнге чедир 18 хар четкен, чогуур соңгулда участогунуң девискээринде доктаамал чурттаар черлиг Тыва Республиканың хамаатызы бүрүзүн киирер.

Соңгукчулар даңзызын алфавит чуруму-биле азы өске-даа чуруму ёзугаар (чурттакчылыг черлер, кудумчулар, бажыңнар аайы-биле, соңгукчуларның адрестериниң үндезининге) тургузар. Даңзыга соңгукчунуң фамилиязын, адын, адазының адын, төрүттүнген чыл, айын база адрезин айтыр.

Тус чер бот-башкарылгазының чогуур органнары, а соңгулда кампаниязының чорудуп турар үезинде — участок соңгулда комиссиязы соңгукчулар даңзылары-биле таныжар арганы хамаатыларга хандырар.

Суд шиитпири-биле харысалгага билип шыдавас деп көрдүнген хамаатыларны болгаш шииткел ёзугаар хосталгазын казыткан хоругдал черлеринде турар хамаатыларны соңгукчулар даңзыларынга киирбес.

III эге. Соңгулда комиссиялары

15 чүүл. Соңгулда комиссияларының системазы

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) соңгулдаларын эрттирери-биле дараазында соңгулда комиссияларын тургузар:

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле Төп соңгулда комиссиязы (моон соңгаар — Төп соңгулда комиссиязы);

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле округ соңгулда комиссиялары;

участок соңгулда комиссиялары.

16 чүүл. Төп соңгулда комиссиязын тургузары

Төп соңгулда комиссиязын Тыва Республиканың Дээди Хуралы (Парламентизи) тус чер бот-башкарылгазының органнарының, хөй-ниити организацияларының болгаш политиктиг партияларның республика органнарының болгаш шимчээшкиннерниң саналдарын барымдаалап тургаш, соңгулдаларга чедир 50 хонуктан орай эвес үе иштинде комиссияның даргазы, дарганың оралакчызы, секретары болгаш кежигүннери составтыг кылдыр ажык азы чажыт бадылаашкын-биле тургузар.

Төп соңгулда комиссиязының бүрүн эргелериниң хуусаазы — дөрт чыл.

17 чүүл. Төп соңгулда комиссиязының бүрүн эргелери

Төп соңгулда комиссиязы:

1) Тыва Республиканың бүгү девискээринге бо Хоойлунуң күүсеттинип турарынга контрольду боттандырып чорудар болгаш ооң чаңгыс аай күүсеттинерин хандырар; бо Хоойлуну ажыглаарының чурумунуң дугайында тайылбырны бээр болгаш эргежок чугула апарган таварылгада ону канчаар билип, тайылбырлаар дугайында саналдарны Тыва Республиканың Дээди Хуралынга киирер;

2) соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазын утлап-башкарар, соңгулда комиссияларының составынга өскерилгелер киирериниң чурумун тодарадып доктаадыр;

3) соңгулда округтарын тургузар;

4) акша-хөреңгилерни соңгулда комиссияларының талазы-биле хуваар, соңгулда комиссияларын бажың-балгат, транспорт, харылзаа-биле хандырып турарын контрольдаар, соңгулдаларның материал-техниктиг хандырылгазының өске-даа айтырыгларын чугаалажып көөр;

5) Дээди Хурал депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле соңгулда бюллетеньнериниң хевирлерин, соңгукчулар даңзыларын, соңгулда комиссияларының хуралдарының протоколдарын, соңгулданың өске-даа документилерин, соңгулда хааржактарының болгаш соңгулда комиссияларының таңмаларының хевирлерин, соңгулда документилерин кадагалаарының чурумун доктаадып тургузар;

6) Тыва Республиканың яамыларының, күрүне комитеттериниң болгаш ведомстволарының, өске-даа күрүне болгаш хөй-ниити органнарының соңгулдаларга белеткел болгаш ону эрттирери-биле холбашкан айтырыглар талазы-биле дыңнадыгларын сайгарып көөр;

7) Дээди Хуралга соңгуттурган депутаттарны бүрүткээр, соңгулдаларның ниити-республика талазы-биле түңнелдерин үндүрер, соңгулдалар түңнелдериниң дугайында дыңнадыгларны болгаш Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) соңгуттурган депутаттарының даңзызын парлаар;

8) Тыва Республиканың Дээди Хуралының Мандат комиссиязынга депутаттарның бүрүн эргелерин хынаарынга эргежок чугула документацияны дамчыдар;

9) Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутаттарын дедир кыйгыртырын организастаары-биле холбашкан айтырыгларны шиитпирлээр;

10) үнген депутаттарның орнунга Дээди Хуралдың (Парламентиниң) депутаттарының соңгулдаларын эрттирерин доктаадыр;

11) соңгулда комиссияларының шиитпирлеринге болгаш хөделдишкиннеринге хамаарыштыр билдириишкиннерни болгаш хомудалдарны чугаалажып көөр, ол комиссияларның шиитпирлерин күш чок болдурар, оларның күштүг чоруун соксадыр азы ол айтырыглар талазы-биле өске-даа шиитпирлерни хүлээп алыр. Төп соңгулда комиссиязының шиитпирлери шуут күштүг болур;

12) бо Хоойлуну болгаш Тыва Республиканың өске-даа хоойлужудулга актыларын ёзугаар өске-даа бүрүн эргелерин боттандырып чорудар.

18 чүүл. Округ соңгулда комиссияларын тургузары

Округ соңгулда комиссияларын Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле соңгулда округу бүрүзүнге соңгулдаларга чедир 40 хонуктан орай эвес үе иштинде 7-11 кижи составтыг кылдыр тургузар.

Округтуң соңгулда комиссиязының составынга төлээлекчилерни бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның, күш-ажылчы коллективтерниң, хөй-ниити организацияларының болгаш политиктиг партияларның республика, кожууннар, хоорай органнары, ортумак болгаш дээди тускай өөредилге черлериниң коллективтери, соңгукчуларның чурттап турар черлериниң болгаш шериг албанныгларның шериг кезектериниң аайы-биле хуралдары депшидер. Комиссияның составынга төлээлекчилерни депшидер дээн күш-ажылчы коллективтерни, хөй-ниити организацияларын болгаш политиктиг партияларны, ортумак тускай болгаш дээди өөредилге черлерин тодарадыры-биле тус чер бот-башкарылгазының органнары эргежок чугула апарганда, соңгулда округунда, күш-ажылчы коллективтерниң, хөй-ниити организацияларының, ортумак тускай болгаш дээди өөредилге черлериниң коллективтериниң төлээлеттиргенлерниң чөвүлел хуралын эрттирген туруп болур.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле округ соңгулда комиссияларын Төп соңгулда комиссиязы тус чер бот-башкарылгазының органының киирип келгенин ёзугаар тургузар.

Округ соңгулда комиссияларының бүрүн эргелериниң хуусаазы Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) соңгуттурган депутаттарының бүрүн эргелерин Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) хүлээп көргениниң соонда доостур.

19 чүүл. Округ соңгулда комиссиязының бүрүн эргелери

Округ соңгулда комиссиязы:

1) бо Хоойлунуң округ девискээринге күүсеттинип турарынга контрольду чорудар;

2) участок соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазын башкарып чорудар, округта соңгулда участоктарының чаңгыс аай дугаарлаашкынын кылыр;

3) күүсекчи болгаш шиитпирлекчи органнарның, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның удуртукчуларының соңгулдаларга белеткелге болгаш ону эрттиреринге хамаарышкан айтырыглар талазы-биле дыңнадыгларын алыр;

4) соңгукчулар даңзыларының байдалын болгаш оларны бүгү-ниитиге таныжары-биле киргенин хайгаараар;

5) Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутаттарынга кандидаттарны депшидерин организастаар;

6) Дээди Хуралдың депутадынга кандидат кылдыр депшиткеннерниң болгаш оларның бүзүреттирген кижилерин бүрүткээр болгаш оларга чогуур шынзылгаларны тыпсыр, депутаттарга кандидаттар дугайында допчу намдарлар талазы-биле плакаттарны парлаарын хандырар;

7) күш-ажылчы коллективтер болгаш хөй-ниити организациялары-биле кады Дээди Хуралдың депутаттарынга кандидаттарның соңгукчулар-биле ужуражыышкыннарын күш-ажылчы коллективтерге болгаш оларның чурттап турар черлериниң аайы-биле-даа организастаар;

8) соңгулда округунуң талазы-биле соңгулда бюллетенининң бижимелин бадылаар, бюллетеньнерни белеткээрин харылаар болгаш олар-биле участок соңгулда комиссияларын хандырар;

9) соңгулдаларның соңгулда округунуң талазы-биле түңнелдерин доктаадыр болгаш парлалгага үндүрер, Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) соңгуткан депутадынга шынзылганы бээр;

10) участок соңгулда комиссияларының шиитпирлериниң болгаш хөделдишкиннериниң талазы-биле билдириишкиннерни болгаш хомудалдарны чугаалажып көөр болгаш ол талазы-биле шиитпирлерни хүлээп алыр;

11) бо Хоойлу ёзугаар өске-даа бүрүн эргелерни боттандырып чорудар.

20 чүүл. Участок соңгулда комиссияларын тургузары

Участок соңгулда комиссиязын соңгулдаларга чедир 40 хонуктан орай эвес үе иштинде 5—7 кижи составтыг кылдыр тургузар. Эргежок чугула таварылгаларда тус чер бот-башкарылгазының чогуур органының шиитпири ёзугаар участок соңгулда комиссиязының сан составын өскерткен туруп болур.

Участок соңгулда комиссияларын тус чер бот-башкарылгазының кожууннар, Кызыл хоорай органнары тургузар.

Участок соңгулда комиссиязының составынга төлээлекчилерни бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның күш-ажылчы коллективтери, хөй-ниити организацияларының болгаш политиктиг партияларның кожууннар, хоорайлар органнары болгаш оларның эге организациялары, чоннуң девискээрлер аайы-биле хөй-ниитиниң бот-башкарылгазының органнары, ортумак тускай болгаш дээди өөредилге черлериниң коллективтери, соңгукчуларның чурттап турар черлериниң болгаш шериг албанныгларның шериг кезектериниң аайы-биле хуралдары депшидер. Бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның, ажылдап турар кижилер саны 100 ажыг күш-ажылчы коллективтеринге участок соңгулда комиссиязының составынга төлээлекчилер депшидилгезин цехтер, килдистер, участоктар, бригадалар коллективтериниң, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның өске-даа салбырларының хуралдарынга кылып болур.

Участок соңгулда комиссияларының бүрүн эргелериниң хуусаазы округ соңгулда комиссияларының бүрүн эргелериниң хуусаазының төнгени-биле кады доостур.

21 чүүл. Участок соңгулда комиссиязының бүрүн эргелери

Участок соңгулда комиссиязы:

1) участок талазы-биле соңгукчулар даңзыларын тургузар;

2) соңгукчулар даңзызы-биле хамаатыларны таныштырар, даңзыда шын эвес чүүлдер дугайында билдириишкиннерни хүлээп алыр болгаш чугаалажып көөр, аңаа чогуур өскерилгелерни киирер дугайында айтырыгны шиитпирлээр;

3) участок соңгулда комиссиязының турар чериниң дугайын болгаш оон ажылдаар шагының, а ол ышкаш соңгулдалар болур хүннүң база бадылаар чериниң дугайын чонга дыңнадыр;

4) бадылаашкыннар кылыр болгаш соңгулда хааржактары турар бажың-балгатты белеткээрин хандырар;

5) соңгулда участогунга соңгулдалар хүнүнде бадылаашкынны организастаар;

6) соңгулда участогунга бердинген бадылаашкыннарны санаар;

7) соңгулдаларга белеткелдиң, бадылаашкыннарны организастааның айтырыгларының талазы-биле билдириишкиннерни болгаш хомудалдарны чугаалажып көөр болгаш ол талазы-биле шиитпирлерни хүлээп алыр;

8) Бо Хоойлуга дүүштүр өске-даа бүрүн эргелерни боттандырып чорудар.

22 чүүл. Соңгулда комиссияларының ажылын организастаары

Соңгулда комиссиязының даргазын, даргазының оралакчызын болгаш секретарын чогуур комиссияның баштайгы хуралынга соңгуур.

Соңгулда комиссиязын тургусканының дугайында шиитпирни болгаш оон удуртукчуларын соңгааның дугайында соңгулда комиссиязының доктаалын соңгукчуларга дыңнадыр.

Бир эвес ооң хуралынга комиссия составының үштүң ийи кезиинден эвээш эвези киришкен болза, соңгулда комиссиязының хуралы шиитпирлээр бүрүн эргелиг болур. Комиссияның шиитпирлерин хуралга олурушкан комиссия кежигүннериниң хөй кезииниң ажык азы чажыт бадылаашкыны-биле хүлээп алыр. Ооң шиитпири-биле чөпшээрешпээн комиссия кежигүннери боттарының онза бодал-туружун илередир эргелиг болгаш ону соңгулда комиссиязының хуралының протоколунга бижимел хевирлиг капсырлаштырар.

Соңгулда комиссияларының боттарының бүрүн эргелериниң хемчээлинге хүлээп алган шиитпирлерин бүгү күрүне болгаш хөй-ниити органнары, бүдүрүлгелер, албан черлери болгаш организациялар ыяап-ла күүседир ужурлуг.

Соңгулда комиссиязының шиитпирлеринге болгаш хөделишкиннеринге хамаарыштыр хомудалдарны үстүнде турар соңгулда комиссиязынга, а бо Хоойлуда көрдүнген таварылгаларда — Тыва Республиканың Дээди судунга-даа киирип болур.

Соңгулда комиссиязының кежигүнүн, даргазын, дарганың оралакчызын, секретарын киириштир соңгулдаларга белеткелдиң болгаш оларны эрттирериниң үезинде соңгулдалар эрттиреринге тускайлаан акша-хөреңгиниң күсели-биле ортумак ажыл төлевирин аңаа артырбышаан, бүдүрүлге азы албан-ажыл хүлээлгелеринден комиссияның шиитпири ёзугаар хостап болур. Соңгулда мурнунуң кампаниязының чамдык үе-чадаларында округ соңгулда комиссиязының көргенин ёзугаар соңгулда комиссиязының база бир кежигүнүн хостап болур.

Соңгулда комиссияларының составынга кирип турар кижилер бодунуң хуузунда билдириишкинин ёзугаар, хамаарышкан күш-ажылчы коллективтиң, хөй-ниити организациязының органының, ортумак тускай болгаш дээди өөредилге чериниң коллективиниң, чурттап турар чериниң аайы-биле соңгукчуларның база шериг

(Уланчызы 2-ги арында).

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЗУ

(Уламчызы. Эгези 1-ги арында).

кезектериниң шериг албанныгларының азы комиссиялар составынга оларны депшиткен тус чериниң бот-башкарылга органының саналдаанын ёзугаар, а ол ышкаш бо Хоойлуда доктааткан чурумга үндезилээш, комиссияга бодунуң хүлээлгелеринден хосталган турупболур.

23 чүүл. Соңгулда комиссиязының кежигүнүнүң эрге байдалы

Комиссия кежигүннери болза:

хамаарышкан соңгулда комиссиязының хуралдарының дугайында чогуур үезинде дыңнаар болгаш аңаа олуржур; соңгулда комиссиязының хуралынга чүве чугаалаар, соңгулда комиссиязының эрге-хүлээлгелеринге хамаарышкан айтырыглар талазы-биле саналдарны киирер болгаш ук айтырыглар талазы-биле бадылаашкыннарны кылырын негээр эргелиг;

соңгулда комиссиязының кандыг-даа документилери болгаш материалдары-биле таныжар эргелиг.

Соңгулда комиссиязының даргазы болгаш кежигүннери соңгулда комиссиязының шиитпирлерин хүлээп алырда, баланлаар эргелиг болгаш ооң бүгү хуралдарынга олуржур хүлээлгелиг.

IV эге. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутаттарынга кандидаттарны депшидери

24 чүүл. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутадынга кандидаттарны депшидериниң чуруму

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутадынга кандидаттарны депшидери соңгулдаларга чедир 45 хонук бурунгаар эгелээр болгаш 30 хонук бурунгаар доостур база чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының аайы-биле шилгелиг үндезин ёзугаар боттанган турар ужурлуг.

Депутатка кандидаттарны депшидерин бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның күш-ажылчы коллективтериниң, соңгулда округунуң девискээринде турар тускай ортумак болгаш дээди өөредилге черлериниң коллективтериниң хуралдарындан (конференцияларындан) депшидер. 100 кижиден эвээш ажылдакчыларлыг күш-ажылчы коллективтер, тускай ортумак болгаш дээди өөредилге черлери өске коллективтер-биле каттыжып алгаш, боттарының каттышкан хуралындан (конференциязындан) депутатка кандидаттарны депшидер, ынчаарга ажылдап турарларның, сургуулдарның болгаш студентилерниң нийти саны 100 кижиден эвээш эвес болур ужурлуг.

Тыва Республиканың Юстиция яамызынга бүрүткеткен хөй-нийти организацияларындан, политиктиг партиялардан болгаш шимчээшкиннерден депутатка кандидаттарны оларның пленумнарындан, республика органнарының чет-чир санныг кежигүннери олурушкан конференцияларындан депшидер, ынчаарга депутатка кандидаттарны депшидер эргени оларның уставтарынга айыткан турар ужурлуг.

Соңгукчуларның чурттап турар чериниң аайы-биле депутатка кандидаттарны депшидер талазы-биле хуралдарны тус чериниң бот-башкарылга органнары азы хөй-нийтиниң девискээр аайы-биле органнарының инициативазын ёзугаар ону деткээн ол соңгулда округунуң 70-тен эвээш эвес соңгукчулары бар турда депшидер.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутадынга соңгулдалар талазы-биле чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга хамаарышпас кандидатты депшидеринге, ол соңгулда округунуң соңгукчуларының нийти санының 1 хуузундан эвээш эвес деткимче көргүзериниң хол үжүү негеттинер. Хол үжүү салыр хуудусту № 2 капсырылгада айыткан хевир ёзугаар белеткээр. Хол үжүү салыр хуудус бүрүзүнге кандидаттың фамилиязын, адын, адазының адын, төрүттүнген чылын, айын, хүнүн, чурттап турар черин айтыр.

Хол үжүү чыып турган кижилер хол үжүү салыр хуудусту шынзыдар болгаш аңаа фамилиязын, адын, адазының адын, адрезин бижиир болгаш кандидатты депшиткен дугайында чыгдынган ат салыышкыннарын бадыткаар.

Кандидатты депшиткен эгелекчилер азы кандидат болу хол үжүү салдынган хуудустарны болгаш тус соңгулда округунуң талазы-биле бодунуң кандидатуразын депшиткен дугайында кандидаттың билдириишкиннерин Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутадынга соңгулдалар талазы-биле ол соңгулда округунга бүрүткедири-биле соңгулдалар хүнүнге чедир 30 хонуктан орай эвесте киирер. Кандидатты депшиткени хоойлужудулганың негелделеринге дүүшкенин округтуң соңгулда комиссиязы хынаар.

Соңгукчуларның чурттап турар чериниң аайы-биле оларның хуралдарын эрттирер дугайында саналды тус чериниң бот-башкарылга органнары үш хонук хуусаада сайгарып көөр.

Соңгукчулар хуралын эрттирер дугайында, ооң хүнүнүң, үезиниң болгаш болур чериниң дугайында соңгулда округтары үш хонук хуусаада дыңнадып чарлаар.

Соңгукчуларның чурттап турар чериниң аайы-биле соңгукчулар хуралын эрттирер дугайында саналды хүлээп албаан таварылгада тус чериниң бот-башкарылга органы бодунуң шиитпириниң тайылбырлыг хоолгазын соңгукчуларга бээр. Ол шиитпирге хамаарыштыр хомудалды Төп соңгулда комиссиязынга киирип болур, ооң хүлээп алган шиитпири шуут күштүг болур. Соңгулда округунуң девискээринде чурттап турар 70-тен эвээш эвес соңгукчулар олурушкан хуралдың шиитпири күштүг болур.

Депутатка кандидаттарны депшидер талазы-биле шериг албанныгларының хуралдарын шериг кезектериниң командылалы чыылдырар. Кезектиң шериг албанныгларының нийти хуралын чыылдырар арга чок болганда, хуралды салбырлар аайы-биле эрттирер.

Хурал киржикчилерин бүрүткээн түңнелдерге үндезилеп, ук хуралдың бүрүн эргелиин хурал эгелээр мурнунда тодаргайлап доктаадыр. Хуралды эргелеп башкарарынга президиумну азы ооң даргазын болгаш секретарын соңгуур.

Бүдүрүлгениң, албан чериниң, организацияның коллективинден болгаш ортумак тускай база дээди өөредилге чериниң коллективинден, элээн каш коллективтерниң, хөй-нийти организациязының болгаш политиктиг партиядан, соңгукчуларның чурттап турар чериниң аайы-биле база шериг кезектериниң шериг албанныгларының хуралдарындан Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутадынга девискээриниң чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле чаңгыс кандидатты депшидер.

Хөй-нийти организацияларының, шимчээшкиннерниң болгаш партияларның конференцияларынга болгаш пленумнарынга кандидатураларның санын кызыгаар чокка депшидип, чугаалажып көөрүнге байдалдарны хандырып турар.

Хөй-нийти организацияларының, политиктиг партияларның болгаш шимчээшкиннерниң хуралдарының база конференцияларының киржикчилериниң ортаа кезииниң хөй нурүүзү кандидат дээш бадылаан болза, ол кандидат депшиттинген деп санаар. Депутатка кандидатты депшиткен дугайында протоколду тургузар. Хүлээп алдынган шиитпир дугайында депутатка кандидатка ийи хоноктан орай эвес хуусаада дыңнадыр.

Тыва Республиканың девискээринде чурттап турар Тыва Республиканың хамаатылары депутатка кандидаттар кылдыр депшиттирер.

Депутатка кандидаттарны депшидерин организастаан округ соңгулда комиссиязы Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутадынга депшиттирген кандидаттарның дугайында чурттакчы чонга дыңнадыр.

25 чүүл. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутадынга кандидаттарның нийти-республика даңзылары

Дээди Хуралдың депутадынга кандидаттарның нийти-республика даңзызын соңгулда каттыжыышкыны депшидип тургузар. Соңгулда каттыжыышкыны кандидаттарның бирээлеп хөй эвес чаңгыс нийти-республика даңзызын тургузуп депшидер. Дээди Хуралга соңгуттурар депутаттарның санының 20 хуузундан хөй эвес кандидаттарны нийти-республика даңзызынга киирген турупболур. Соңгулда каттыжыышкынының тодаргайлаан чурумун ёзугаар кандидаттарны бүрүткээр.

Соңгулда каттыжыышкынынга кирген партияларның болгаш хөй нийти каттыжыышкыннарының кежигүнү эвес кандидаттарны соңгулда каттыжыышкыны депшидип болур.

Кандидат бүрүзүнүң фамилиязын, адын, адазының адын, төрүттүнген чылын, айын, хүнүн, кылып турар ажылын болгаш доктаамал чурттап турар черин кандидаттарның нийти-республика даңзызынга айтып бижиир.

Кандидаттарның нийти-республика даңзызынга бүрүткээринге ону деткээн болгаш бүрүткеттинген соңгукчуларның 1 хуузундан эвээш эвес ат салыышкыннары негеттинер. Чыгдынган хол үжүктериниң 20-ден хөй эвес хуузу кожууннуң бүрүзүнге болгаш Кызыл хоорайга хамааржыр ужурлуг. Бо Хоойлунуң киирген № 3 капсырылга ёзугаар хол үжүү салыр хуудустарны белеткээр. Хол үжүү чыыр кижи соңгукчунуң негээнин ёзугаар кандидаттарның долу нийти-республика даңзызын аңаа көргүзер хүлээлгелиг, ынчаарга соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээлекчилери кандидаттарның составын болгаш бижиттинген чурумун ук даңзыга айтып бадыткаар.

Кандидаттарның ол даңзызын хол үжүүн чыып эгелегиже чедир Төп соңгулда комиссиязынга ону киирген турар ужурлуг. Соңгулда каттыжыышкынының даңзы киирген төлээлекчизинге ооң бүзүреттирген хоолгазын ук даңзыны алган соөлүнде Төп соңгулда комиссиязы бээр хүлээлгелиг.

Соңгулда каттыжыышкынының тургускан даңзы составын, кандидаттарны даңзыга киирген чурумун ол каттыжыышкынның тодаргайлаар болгаш үнүп чоруткан кандидаттардан аңгыда өскерилгелерни ук даңзыны Төп соңгулда комиссиязынга киирген соөлүнде өскертип болбас. Соөлгү таварылгада чаа кандидаттарны немээрин болгаш кандидаттарның даңзыда кирген чурумун өскертип болбас.

Соңгукчу кижи хол үжүү салыр хуудуска адын салбышаан, фамилиязын, адын, адазының адын, төрүттүнген чылын, айын, хүнүн, паспортунуң азы ону солаан документизиниң сериязын, дугаарын айтып бижиир.

Хол үжүүн чыып белеткээн кижи хол үжүү салыр хуудусту бүзүредип айтыр болгаш бодунуң фамилиязын, адын, адазының адын, ону бадыткаан документиниң азы паспортунуң сериязын, дугаарын, адрезин бижиир, кандидаттарның нийти-республика даңзызын депшиткен соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээлекчизи ук хуудусту база бүзүредир.

Хол үжүү салган хуудустарны кошкан кандидаттарның нийти-республика даңзызын соңгулдалар хүнүнге чедир 35 хонуктан орай эвесте, Төп соңгулда комиссиязынга бүрүткедири-биле соңгулда каттыжыышкынының бүрүн эргелиг төлээлекчилери ол даңзы ёзугаар бүрүткеттиреринге чөпшээрелин берген кандидаттарның билдириишкиннери-биле кады киирер. Төп соңгулда комиссиязы кандидаттарның нийти-республика даңзызының бо Хоойлунуң негелделеринге дүүшкээн хынаар болгаш кандидат бүрүзүнүң аайы-биле 5 хонук дургузунда кирген ол даңзыны бүрүткээр болгаш республика хоойлуларын парлаар черлерге албан ёзузу-биле парлап чарлаар, азы бүрүткээриниден ойталаар. Бүрүткеттинген даңзыга кирген кандидат бүрүзүнге ону бүрүткээн дугайында шынзылганы тыпсыр болгаш бүрүткээн хүнүн, үезин аңаа айтыр. Кандидаттарның бүрүткеттинген нийти-республика даңзызын бүрүткээн соөлүнде ийи хонук хуусаада республиканың массалыг информация чепсектеринге дыңнадыр.

Тус-тузунда азы эвилел составынга кирип алгаш, кандидатты депшиткен политиктиг партия азы хөй-нийтиниң өске-даа каттыжыышкыны Конституцияга таарышпас азы оларның бүрүткеттинген уставы күш чок болу берген таварылгада, даңзыны бүрүткээниниң база күш чок болдурар.

Бир эвес бо чүүлдүң 10 кезээнде айыткан хуусаада кандидаттарның чаңгыс-даа нийти-республика даңзызы бүрүткеттинмээн, азы чүгле чаңгыс ындыг даңзы бүрүткеттинген болза, нийти-республика округунуң аайы-биле соңгулдаларны эрттирбес.

26 чүүл. Депутатка кандидаттарны бүрүткээри

Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутадынга кандидаттарны күш-ажылчы коллективтерниң, республика органнарының, хөй-нийти организацияларының, политиктиг партияларның болгаш шимчээшкиннерниң, депутатка кандидаттарны депшиткен тускай ортумак болгаш дээди өөредилге черлериниң коллективтериниң, соңгукчуларның чурттап турар чериниң аайы-биле база шериг кезектериниң талазы-биле соңгукчулар хуралдарының киирип келгени-биле округтуң соңгулда комиссиязы бүрүткээр.

Депутатка кандидаттарны бүрүткээри, соңгулдалар хүнүнге чедир 45 хонук бурунгаар эгелээр болгаш 30 хонук бурунгаар доостур.

Дараазында документилер — соңгулда округунуң талазы-биле депутатка кандидаттарны депшиткениниң дугайында протоколдар болгаш соңгулда округунуң талазы-биле соңгуттурар чөпшээрелиниң дугайында депутатка кандидаттарның билдириишкиннери, хол үжүү салыр хуудустар-биле кады нийти-республика даңзылары турда, депутатка кандидаттарны бүрүткээниниң дугайында шиитпир хүлээп алдынар.

Соңгулда комиссиязы депутатка кандидаттарны бүрүткээниниң дугайында протоколду тургузар болгаш депутатка кандидаттарның билдириишкиннери-биле кады беш хонук хуусаа дургузунда Төп соңгулда комиссиязынче киирер.

Округ соңгулда комиссиязы бо Хоойлунуң негелделеринге дүүштүр депшиттирген депутатка кандидаттарны бүрүткээр. Бүрүткээрин ойталаанда, Төп соңгулда комиссиязынче хомудалды беш хонук дургузунда киирип болур.

Депутатка кандидат чүгле чаңгыс соңгулда округунга соңгудуп болур. Бир соңгулда округунга бүрүткеттирген депутатка кандидатты өске соңгулда округунга, ооң иштинде баштай-ла бүрүткеттирген соңгулда округундан бодунуң кандидатуразын ужулдуруп каапкан-даа болза, өске соңгулда округунга ону бүрүткеп болбас.

Депутатка кандидат Төп соңгулда комиссиязынга, а база ол ышкаш кандидат кылдыр депшиттирген соңгулда округунуң округ азы участок соңгулда комиссияларынга турупболбас. Депутатка кандидат кылдыр депшиттирген болгаш айыткан комиссияларның кайы-бирээзинде кирип турар кижиниң ону депутатка кандидат кылдыр бүрүткээн үезинден эгелеп комиссияда албан-хүлээлгезинден хостаан кылдыр санаар.

Округ соңгулда комиссиязы депутатка кандидаттарны бүрүткээн соонда дөрткү хонуктан орай эвес үеде депутатка кандидат бүрүзүнүң фамилиязын, адын, адазының адын, төрүттүнген чылын, эрге-дужаалын (кылып турар ажылын), ажылдап болгаш чурттап турар черин айытпышаан, бүрүткээниниң дугайында дыңнадыгларны солуннарга парлаар.

27 чүүл. Депутатка кандидаттарның эргелери болгаш хүлээлгелери

Бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның администрациязы депутатка кандидатка ооң күзелин ёзугаар бүрүткеттирген хүнүнден эгелээш, соңгулдалар түңнелдерин парлап үндүргүже чедир төлевир чок шөлээни бээр хүлээлгелиг. Ол үениң дургузунда бүрүткеттинген хүнге чедир мурнундагы 3 айга таарыштыр санаан ортумак ажыл төлевирин азы өске доктаамал орулганы ажылдап турар чериниң аайы-биле депутатка кандидатка соңгулдалар эрттирери-биле аңгылаан акша-хөреңгиниң күсели-биле ажыл төлевириниң эң адаккы хемчээлинден беш дакпырдан эвээш эвес кылдыр төлеп бээр.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутадынга кандидаттар соңгулдалар түңнелдерин парлап эгелээн болгаш парлап дооскан хүнүнге чедир оларның соңгудуп турары округтуң девискээринге таксиден аңгыда, нийтиниң транспортунуң кандыг-даа хевирлерин ажыглаар эргелиглер. Бир эвес кандидат соңгуттуруп турары соңгулда округунуң девискээринден дашкаар доктаамал чурттап турар черлиг болза, ынчан ол айыттынган хуусаа дургузунда таксиден аңгыда, нийтиниң транспортун халас ажыглаар эргелиг. Ол аргыжылганың төлевирин соңгулдалар эрттиреринге тускайлаан акша-хөреңгиден ол-ла соңгулда комиссиязы чорудар.

Депутатка кандидат кеземче херээнге онаарттырган азы суд чуруму ёзугаар административтиг хемчеглерниң торгаалынга онаарттырган турупболбас. Кандидатка хамаарыштыр баш удур хемчеглер болгаш өске-даа кеземче-чорудулга хемчеглери чүгле Тыва Республиканың Дээди судунуң доктаалы ёзугаар ажыглаттынган турупболур.

Чаңгыс мандаттыг соңгулда округунда соңгуттуруп турар Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутадынга кандидат ооң бодун бүрүткээни ол-ла соңгулда комиссиязынга бүрүткеттирген 5 кижи чедир бүзүреттирген кижилиг боопболур. Бүзүреттирген кижилер ол-ла соңгулда комиссиязындан шынзылгаларны алыр болгаш кандидаттарны соңгууруна идиг, арга бээр агитация болгаш өске ажыл-чорудулганы кылыр. Бо чүүлдүң бирги кезээнде айыттынган үе дургузунда бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның администрациялары бүзүреттирген кижилерге оларның дилээ-биле төлевир чок шөлээни бээр хүлээлгелиг. Бүзүреттирген кижилерни томуйлаан кандидаттар болгаш соңгукчулар шак ындыг бүзүреттирген кижилерни дедир кыйгырткаш, чогуур соңгулда комиссиязынга дыңнадыр эргелиг, ол соңгулда комиссиязы оларга тывыскан шынзылгаларын күш чок болдурар.

Кандидат соңгулдалар болур хүнге чедир кандыг-даа үеде бодунуң кандидатуразын дүжүрүп болур эргелиг. Бир эвес ол албадал-биле эвес кылдынган болза, соңгулда мурнунуң агитациязын чорударынга тускайлаан хөреңгини киириштирбишаан, соңгулда комиссиязы ооң чарыгдааны түңнүң чамдык кезиин аңаа онаап каап болур.

Соңгулдалар болур хүнге чедир кайы-даа үеде соңгукчулар хуралдың шиитпири-биле болгаш соңгулдалар каттыжыышкыны боттарының шиитпири-биле соңгулда округунда соңгудар дээш бүрүткеттирген кандидаттың депшидилгезин солуп каапкан болур болгаш бир эвес бо Хоойлу ёзугаар доктааттынган бүрүткедилге хуусаазы төнмээн болза, соңгулда каттыжыышкыннарының даңзыларын ёзугаар чаа кандидатты азы чаа даңзыны Төп соңгулда комиссиязынга бүрүткедири-биле киирип болур. Депутаттарга кандидаттарны үндүргениниң азы солааның дугайында мөлдээни үш хүн дургузунда округтуң соңгукчуларынга дыңнадыр.

V эге. Соңгулда мурнунуң агитациязы

28 чүүл. Соңгулда мурнунуң агитациязынга киржир эрге

Тыва Республиканың хамаатылары, хөй-нийти каттыжыышкыннар депутатка кандидаттар дээш азы оларга удур агитацияны кандыг-даа моондак чокка чорудар эргелиг.

Күрүне органнарының болгаш тус чер бот-башкарылга органнарының кандидаттар дээш азы оларга удур соңгулда мурнунуң агитациязынга киржирин болдурбас.

29 чүүл. Соңгулда мурнунуң хемчеглерин чорударының чуруму

Күрүне органнары болгаш тус чер бот-башкарылга органнары депутатка кандидаттарга соңгулда мурнунуң хуралдарын, депутатка кандидаттарның болгаш оларның бүзүреттирген кижилериниң соңгукчулар-биле ужуражылгаларын организастаарынга болгаш эрттиреринге дуза чедирер хүлээлгелиг. Ындыг хуралдарны болгаш ужуражылгаларны эрттиреринге ажыглаар өрээлдерни аңгылап бээриниң дугайында чагыгларны беш хүн хуусаа дургузунда ол-ла күрүне органнары болгаш ол-ла тус чер бот-башкарылга органнары чугаалажып көөр болгаш округ соңгулда комиссиязының тургусканы чурум ёзугаар хандырып бээр.

Соңгулда мурнунуң митингилери ам күштүг хоойлужудулгада доктааттынган чурум-биле организастаттынар болгаш эртер.

Соңгулда участоктарының өрээлдеринге агитация чорударын хоруур.

Күрүне болгаш муниципалитет хөй-нийти залдарының ээлери кандидаттарның болгаш бүзүреттирген кижилерниң соңгукчулар-биле ужуражылгазынга доктааттынган үени оларга соңгулда комиссияларының негелдези ёзугаар төлевир чокка бээр хүлээлгелиг. Бо таварылгада соңгулда комиссиялары бүгү кандидаттарга деңг аргаларны хандырар хүлээлгелиг.

30 чүүл. Массалыг информация чепсектерин дамчыштыр соңгулда мурнунуң агитациязы

Соңгулдалар болур хүнге чедир 10 хонук дургузунда болур соңгулдалар-биле хоп башкан хөй-нийтиниң саналоналының түңнелдерин парлаары хоруглуг.

Массалыг информация чепсектери депутаттарга бүгү кандидаттарга соңгулда мурнунуң чугааларын кылырынга деңг аргаларны бээр.

31 чүүл. Агитацияның парлалга материалдарын үндүрери

Соңгулдаларда киржип турар политиктиг партиялар болгаш шимчээшкиннер, депутатка кандидаттар боттарының акша-хөреңгилериниң күсели-биле плакаттарны, кыйгырыгларны болгаш өске агитация материалдарын кандыг-даа моондак чокка парлап алыр эргелиг.

Агитацияның бүгү-ле парлалга материалдары оларны үндүрген дээн харыысалгалыг организацияларның болгаш кижилерниң дугайында информацияны дамчыткан турар ужурлуг. Ады-бажы билдинмес кижилерниң агитация материалдарын тарадыры хоруглуг.

Ады-бажы билдинмес болгаш азы кандыг-бир хоп-мегелиг агитация материалдарын тарадып турарының дугайында дыңнадыг алган округ соңгулда комиссиялары ындыг үүлгедиглерни болдурбазының талазы-биле хемчеглерни алыр болгаш эрге-дүрүм чок агитация ажыл-чорудулгазын соксадырының талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни ажыглаарының дугайында иштики херектерниң харыысалгалыг органнарынга дыңнадыр эргелиг.

Соңгулда мурнунуң программалары болгаш соңгулда мурнунуң агитация материалдары Тыва Республиканың конституциялыг тургузуун күш-биле өскертиринче болгаш бүдүн-бүрүн болур чоруун үрээринче угланган кыйгырыгларны таратпас, социал, сөөк-язы, национал болгаш шажын-чүдүлге талазы-биле адаан-өжээн өөскүдүп болбас болур ужурлуг.

Агитацияның парлалга материалдарын кайы-даа өрээлге, кайы-даа бажыңга, тудугга болгаш өске объектиге, соңгулда комиссияларының болгаш соңгулда участоктарының бажыңнарындан, өрээлдеринден аңгыда, ээзиниң чөпшээрели-биле азып болур.

32 чүүл. Агитация кампаниязын эрттирериниң хуусаалары

Агитация кампаниязы депутатка кандидаттарны бүрүткээн хүнүнден эгелеп чорудар болгаш соңгулдалар болур хүнге чедир бир хонук бурунгаар үеде соксаар.

Соңгулдалар болур хүнүнүң мурнунда соөлгү хүнде болгаш соңгулдалар хүнүнде кандыг-даа ажык агитация чорудары хоруглуг. Бадылаашкын чорудар өрээлдерден дашкаар, ооң мурнунда парлааш аскылап каан агитация материалдары эрги-ле черлеринге артып каап болур. Депутатка кандидаттарның аттарын, мөзү-бүдүжүн дора көрген материалдарны тарадыры хоруглуг.

VI эге. Соңгулдаларны акшаландырары

33 чүүл. Соңгулдаларны белеткээриниң болгаш эрттирериниң сан-хөө хандырылгазы

Соңгулдаларны организастаарынга болгаш эрттиреринге Тыва Республиканың республика бюджединден тускайлаан акша-хөреңги Төп соңгулда комиссиязының эргезинче кирер болгаш ол ону бүгү-ле соңгулда комиссияларының аразынга чедиштир хуваар.

Соңгулда комиссиялары соңгулдаларның түңнелдерин албан ёзузу-биле парлааның хүнүнден бээр 15 түннен эвээш эвес хуусаада Төп соңгулда комиссиязының оларга тускайлаан акша-хөреңгизин чарыгдаарының дугайында отчетту Төп соңгулда комиссиязынга киирер.

Төп соңгулда комиссиязы соңгулдаларның түңнелдерин албан ёзузу-биле парлаан соонда 2 айдан орай эвес хуусаада акша-хөреңгини чарыгдаарының дугайында отчетту Дээди Хуралга киирер. Айыттынган отчетту Төп соңгулда комиссиязы ону Тыва Республиканың Дээди Хуралынга киирген хүнүнден бээр бир ай хуусаадан орай эвесте республика солуннарынга парлаткан турар ужурлуг.

34 чүүл. Тыва Республиканың Дээди Хуралынга (Парламентизинге) депутатка кандидаттарның соңгулдалар фондузу болгаш оларны тургузарының чурумнары

Депутатка кандидаттар соңгулда мурнунуң агитациязын акшаландырарынга бодунуң соңгулда фондузун тургузуп алыр эргелиг. Ындыг фондулар дараазында акша-хөреңгиден тургустунуп болур:

а) соңгулда мурнунуң агитациязын чорударынга Төп азы округ соңгулда комиссияларының кандидатка тускайлаан акша-хөреңгилеринден;

б) кандидаттың бодунуң акша-хөреңгизинден;

в) ону депшидип үндүрген политиктиг партияларның, хөй-нийти шимчээшкиннериниң, өске хөй-нийти каттыжыышкыннарының кандидатка тускайлаан акша-хөреңгизинден;

г) ажыл кылып шыдаар болгаш юридиктиг кижилерниң эки тура салыгларындан.

Депутатка кандидаттың соңгулда фондузунга ажыл кылып шыдаар чамдык кижилерниң салыгларының түңү ажыл төлевириниң эң биче хемчээлинден 20 катап хөй болбас. Чамдык юридиктиг билиглиг кижиниң салыышкының түңү ажыл төлевириниң эң эвээш хемчээлинден 200 катап хөй болбас.

Даштыкы күрүнелерниң, организацияларның болгаш хамаатыларның, даштыкы-биле харылзаалыг российжи юридиктиг таланың, а ол ышкаш делегей организацияларының база делегейниң хөй-нийти каттыжыышкыннарының талазындан салыгларны болдурбас.

Соңгулда фондуларының акша-хөреңгизин баш билип башкарар эрге чүгле ол фондуларны тургускан соңгулда каттыжыышкыннарынга азы кандидаттарга хамааржыр.

35 чүүл. Соңгулда фондуларының акша-хөреңгизин чарыгдаарының чуруму

Депутатка кандидаттың соңгулда фондузунче кирер бүгү-ле акша-хөреңгизин банкыда тускай счетче шилчидер, депутатка кандидат кылдыр бүрүткээниниң соонда округ соңгулда комиссиязы ону ажыдар.

Соңгулда фондузунуң акша-хөреңгизиниң чарыгдалын санаарының чуруму Төп соңгулда комиссиязы доктаадыр.

Округ талазы-биле соңгулдаларның түңнелдери тодараттынган соонда 30 хонуктан орай эвес үеде депутатка кандидат сан-хөө отчётун Төп азы, ол-ла чурум ёзугаар, округ соңгулда комиссиязынче киирер хүлээлгелиг, соңгулда фондузунче кирген акша орулгаларының дөстерин болгаш соңгулда мурнунуң агитациязын чорудар сорулгаларга үнген бүгү-ле чарыгдалдарны аңаа айтыр. Сан-хөө отчётунуң хевирин Төп соңгулда комиссиязы доктаадыр.

Төп соңгулда комиссиязының кандидатка аңгылап бергени түңге деңг хемчээли-биле соңгулда фондузунуң чарыгдаттынмаан акша-хөреңгизин соңгулдалар доозулган соонда Тыва Республиканың республика бюджединче шилчидер.

VII эге. Бадылаашкын чуруму болгаш соңгулдаларның түңнелдерин үндүрери

36 чүүл. Соңгулда бюллетеньнери

Дээди Хуралга соңгулдаларга соңгукчу бүрүзү Төп соңгулда комиссиязының тургузары янзы-бүрү хевирниң ийи соңгулда бюллетенин алыр.

Нийти-республика соңгулда округунуң талазы-биле бадылаашкынга соңгулда бюллетенинге Дээди Хуралдың депутадынга кандидаттарның бүрүткеттирген нийти-республика даңзызын кылган соңгулда каттыжыышкыннарының аттарын алфавит ёзугаар айтыр, ол соңгулда каттыжыышкыннарының бүрүзүнче кирип турар хөй-нийти каттыжыышкыннарының аттарын база киирер. Соңгулда каттыжыышкынының адының бүрүзүнге оларның депшиттиргени кандидаттарның нийти-республика даңзызындан баштайгы үш кандидаттың фамилияларын, аттарын болгаш адазының аттарын бижиир. Соңгулда каттыжыышкынының ат бүрүзүнүң оң талазынга куруг дөрбелчин арттырар. Соңгулда каттыжыышкыннарының даңзызының соонга куруг дөрбелчинниң оң талазынга «Бүгү даңзыларга удур» деп бижиир.

Дээди Хуралга соңгулдалар талазы-биле чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле бадылаашкынның соңгулда бюллетенинге округ талазы-биле бүрүткеттинген бүгү кандидаттарның фамилияларын, аттарын, адазының аттары алфавит ёзугаар бижиир болгаш бо Хоойлунуң 25 чүүлүнде айытканын ёзугаар оларның доңчу намдарын айтыр. Кандидат бүрүзүнүң намдарының дужунуң оң талазынга курут дөрбелчин арттырар. Кандидаттар даңзызының соонга куруг дөрбелчинниң оң талазынга «Бүгү кандидаттарга удур» деп бижиир.

Соңгулда бюллетениниң бүрүзүнге бюллетеньни канчаар доллурарының чурумунуң дугайында болур сүме албан.

Соңгулда бюллетеньнерин тыва болгаш орус дылдарга парлаар.

Чаңгыс мандаттыг округтар болгаш нийти-республика соңгулда округунуң талазы-биле соңгулдаларга бюллетеньнерни Төп соңгулда комиссиязының айтыышкыны-биле парлаар болгаш соңгулдаларның эгелээр хүнүнге чедир 20 хонуктан орайтатпайн округ соңгулда комиссияларынче чорудар. Участок соңгулда комиссиялары Дээди Хуралга соңгулдалар талазы-биле округ соңгулда комиссияларындан соңгулда бюллетеньнерин соңгулдалар эгелээриниң хүнүнге чедир үш хонуктан орайтатпайн алыр. Соңгулда округ бүрүзүнүң талазы-биле участок соңгулда комиссиязынга дамчыттынар соңгулда бюллетеньнериниң түүлериниң саны соңгулда участогунуң талазы-биле бүрүткеттинген соңгукчуларның санындан 3 хуу ашпас турар ужурлуг. Алдынган бюллетеньнерниң артынга участок соңгулда комиссиязының таңмазы азы ооң кежигүннериниң ийизиниң аттары салдынган турар.

Чамдык кандидаттар үнүп чоруткан азы чамдык соңгулда каттыжыышкыннарының кандидаттарының даңзызы соңгулдалар хүнүнге чедир үзе берген таварылгада, ынчалзажок бюллетеньнер ооң мурнунда-ла белеткеттинген болза, Төп соңгулда комиссиязының айтыышкынын ёзугаар округ азы участок соңгулда комиссиялары үнүп чоруткан кандидаттарның азы чогуур соңгулда каттыжыышкыннарының дугайында чүүлдерин соңгулда бюллетеньнериниң шыйып кааптар азы чаа бюллетеньнер белеткээр.

37 чүүл. Бадылаашкынның үези болгаш бадылаар чери

Бадылаашкынны соңгулдалар хүннеринде тус чериниң шагы-биле 8 шактан 22 шакка чедир чорудар. Бир эвес соңгулда участогунуң талазы-биле бүрүткеттинген бүгү соңгукчулар соңгупкан болза, участок соңгулда комиссиязы бадылаашкынны 22 шактан эрте доозуп болур. Тус чериниң байдалдарын өөренип көрүп тургаш, Төп соңгулда комиссиязы-биле дугуржулга ёзугаар бадылаашкынның үезин өскертип болур.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының чөпшээрели-биле болгаш депутатка кандидат база соңгулда каттыжыышкыннары-биле дугуржулга ёзугаар онза таварылгаларда ырак болгаш чедери берге черлерге бадылаашкынны хуусаа бетинде, ынчалзажок соңгулдаларга чедир чеди хонуктан эрте эвес хуусаада чорудуп болур.

38 чүүл. Бадылаашкынны организастаары

Тус чериниң бот-башкарылга органнары бадылаашкын эрттирер черни участок соңгулда комиссияларынга тускайлап бээр. Күрүне азы муниципалитет өнчүзү болуп турар бажыңны ажыглаар арга чок болза, тус чер бот-башкарылгазының органы хуу өнчү ээлеринден таарыжыр бажыңны хөлезилеп бээр.

Төлевирин болгаш чарыгдалдар орнун тургузарын соңгулдалар эрттиреринге аңгылап берген бюджет акша-хөреңгизиниң күсели-биле соңгулда комиссиялары чорудар.

Бадылаашкын эрттирер чер залдыг болур, чажыт бадылаашкынга кабиналарны азы чажыт бадылаашкынга таарымчалыг өрээлдерни дерир. Бадылаашкынга кабиналарже азы өрээлдерже кирери, олардан үнери, а ол ышкаш ооң соңгулда хааржактарынче баар орук участок комиссиязының болгаш хайгааракчыларның кичээнгейинге турар.

Соңгулдалар хүнүнге чедир 15 хонук бурунгаар чоруткаш, бодунуң доктаамал чурттап турар черинге соңгулдалар хүнүнде келбейн баар соңгукчу соңгулда бюллетенин округ (соңгулдаларга чедир 15—4 хонук) азы участок (соңгулдаларга чедир 3—1 хонук) соңгулда комиссиязының бажыңынга доллургаш, хуусаа бетинде бадылап болур, бо таварылгада бадылаашкынның чажыды хажыттынмас. Бир эвес округ соңгулда комиссиязының бажыңынга соңгукчу бадылаар болза, аңаа берген бюллетеньниң артынга округ соңгулда комиссиязының таңмазын азы ооң ийи кежигүнүнүң аттарын салдырар. Доллуртунган бюллетеньнерни соңгукчу чагаа хавынга суп каар, ону хырбалааш, округ азы участок соңгулда комиссиязының дежурный кежигүнүнге дамчыдар. Чагаа хавында хырбалаан черге чогуур округ участок соңгулда комиссиязының таңмазын азы ооң кежигүннериниң ийизи ат салыр. Округ соңгулда комиссиялары ат салдырары-биле бадылаан соңгукчуларның даңзызын болгаш доллунган бюллетеньнерлиг чагаа хаптарын соңгулда бюллетеньнериниң түүлери-биле кады хары угда чогуур участок соңгулда комиссиязынче чорудар. Участок соңгулда комиссиязы бадылаан соңгукчуларны бодунуң даңзызынга демдеглеп алыр.

Бадылаашкын хүнүнде эртенгиниң 8 шакта участок соңгулда комиссиязының даргазы бадылаашкынның эгелээнин чарлаар болгаш комиссия кежигүннеринге куруг соңгулда хааржактарын көргүзер, оон таңмалап каар. Оон соонда участок соңгулда комис-

(Төнчүзү 3-кү арында).

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЗУ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги арыннарда).

сиязының даргазы бюллетеньнер-биле долдуртунган чагаа хаптарын часкаш, оларны соңгулда хааржактарынче суп бадырыптар, оон соонда ам-на соңгулда бюллетеньнерин алырынче соңгукчуларны чалаар. Чагаа хаптарында бюллетеньнерниң санын чарлап дыңнаткаш, участок соңгулда комиссиязының протоколунга бижиир.

Соңгулда бюллетеньнерин ап тургаш, соңгукчулар даңзызынга соңгукчу болунуң шынзылгазының азы паспортунуң сериязын база номерин салдыргаш, ат салыр.

Ону боду ынчалдыр кылып шыдавас шинектиг соңгукчу соңгулда комиссиязының составында кирбейн турар, фамилиязы даңзыда бар өске кижиниң дузазын ажыглаар эргелиг.

Соңгукчу бүрүзү боду бадылаар, өске кижилерниң орнунга бадылаарын болдурбас.

Соңгулда бюллетеньнерин тускай кабинага азы өрээлге долдурар, бадылап турар кижиден аңгыда, анаа кым-даа турбас. Бюллетеньни боду долдуруп шыдавас шинектиг соңгукчу соңгулда комиссиязының кежигүнүнден азы хайгааракчыдан аңгыда, чажыт бадылаашкынга кабинаже азы өрээлче кандыг-даа кижини чалап ап болур эргелиг.

Дээди Хуралга соңгулдалар талазы-биле кандидаттарның нийти-республика даңзыларының саны кирген соңгулда бюллетеньниниң бүрүзүнге соңгукчу соңгуп турары кандидаттарның нийти-республика даңзызының кайы-бирээзиниң дужунда хос дөрбелчинге азы «Бүгү даңзыларга удур» деп одуруг дужунда дөрбелчинге крест азы кандыг-бир өске демдек салыр.

Чаңгыс мандаттыг округ талазы-биле соңгулда бюллетеньнеринге соңгукчу ол дээш бадылап турары кандидаттың фамилиязының дужунда хос дөрбелчинге азы «Бүгү кандидаттарга удур» деп одуруг дужунда хос дөрбелчинге крест азы кандыг-бир өске демдек салыр.

Долдунган бюллетеньни соңгукчу соңгулда хааржаанче суп киирриптер. Соңгулда хааржактары участок соңгулда комиссиязының кежигүннериниң болгаш хайгааракчыларның кичээнгейинге турар.

Участок соңгулда комиссиязы бадылаашкынны организастаары, соңгукчуларның тура-соруун илередириниң чажыдын хандырары, эргежок чугула корум-чурумну тургузары дээш харыысалгалыг.

Участок соңгулда комиссиязының даргазы бадылаашкын бажыңынга корум-чурумну харагалзаар. Киржип турар бүгү-ле кижилер оон айтыышкынын албан күүседир. Дарга чок болган таварылгада комиссия даргазының оралакчызы ону солуур, а ол чок болза секретарь азы оон төлээлеттиргени комиссияның өске кежигүнү солуп болур.

Соңгулдаларга киржир эргелиг хамаатылар кадыкшылының байдалы азы өске-даа чөптүг чылдагааннар-биле бадылаар дээш участокка кээп шыдавас таварылгаларда, оларның бижимел азы аас-биле билдириишкинин барымдаалап, участок соңгулда комиссиязы соңгулдага тускай кылган хааржакты ажыглап тургаш, хайгааракчылар көрүп турда, ол хамаатыларның чурттап турар чериниң аайы-биле бадылаашкынны организастаар. Бадылаашкынга ажыглаар тускай ындыг хааржактар участокка ийиден хөй туруп болбас. Аас-биле билдириишкин участок соңгулда комиссиязының кежигүннери анаа чедип кээрге, соңгукчунуң бижимел билдириишкини-биле бадыткаттынган турар ужурлуг. Бо таварылгада участок соңгулда комиссиязының билдириишкиннер ёзугаар чораан кежигүннери бижимел азы аас-биле билдириишкиннерниң санынга дүгжүп турар ынча санныг бюллетеньнерни ат салгаш алыр. Бажыңынга бадылаан соңгукчуларның фамилияларын соңгукчу кижиниң бюллетеньни алганынга ат салганы, а комиссия кежигүнү — ону тыпсып бергенин айыткан аңгы немелде списокка киирер.

39 чүүл. Соңгулда участогунга бадылааннарның санын үндүрери

Бадылаашкынның үези эрткен соонда участок соңгулда комиссиязының даргазы бадылаашкынның төнгенин чарлаар. Оон соонда чүгле бадылаашкын чоруп турар өрээлде турар кижилер соңгулда бюллетеньнерин алгаш бадылап болур.

Бадылааннарның санын үндүрерде участок соңгулда комиссиязының даргазы комиссияның бүгү кежигүннери көрүп турда, ажыглаттынмаан соңгулда бюллетеньнерин бөлүп чыггаш, оларның протоколга кирер санын адааш, оон соонда соңгулда хааржактарында таңмаларның азы дизелерниң бүдүн-бүрүнүн хынааш, оларны ажыдар. Соңгулда хааржактарындан ужулган бюллетеньнерни соңгулда округтарының аайы-биле салгылаар.

Соңгулда округунуң бүрүзүнден баштай-ла күш чок болган бюллетеньнерни аңгылаар. Ындыгларга чогуур дүрүм ёзугаар кылдынмаан, округ азы участок соңгулда комиссиязының таңмазы-биле быжыглаттынмаан азы участок соңгулда комиссиязының ийи кежигүнүнүң аттары салдынмаан, а ол ышкаш олардан соңгукчунуң үзел-бодалын тургузары болдунмас, азы оларда крест азы өске-даа демдек (демдектер) чаңгыс дөрбелчинде хөйнү салган ийикпе азы оларның кайызында-даа салдынмаан бюллетеньнерни хамаарыштырар.

Участок соңгулда комиссиязы анаа соңгулда эрттирген соңгулда округунуң бүрүзүнге бадылаашкынның түңнелдериниң талазы-биле протоколдарны тургузар. Ол протоколдарга айтыр чүүлдер болза:

а) соңгулда участогунга бүрүткеттинген соңгукчуларның нийти саны;

б) ажыглаттынмаан күш чок деп санаткан бюллетеньнерниң саны;

в) соңгулда хүнүнде үлеттинген болгаш мооң мурнунда-ла бадылап каапкан соңгукчуларның арттырып кааны соңгулда бюллетеньнериниң саны;

г) соңгулда хааржактарында бар болган соңгулда бюллетеньнериниң саны;

д) күш чок болган соңгулда бюллетеньнериниң саны;

е) күш чок деп санаттырган соңгулда бюллетеньнериниң саны;

ж) чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле:

соңгулда бюллетенинде кирген кандидаттарның фамилиялары болгаш инициалдары;

кандидат бүрүзү дээш херек кырында бердинген бадылаашкыннарның саны;

кандидат бүрүзүнге удур бадылаашкыннарның саны;

бүгү кандидаттарга удур бадылаашкыннарның саны:

з) нийти-республика соңгулда округунуң талазы-биле:

кандидаттарның нийти-республика даңзызын дешпиткен соңгулда каттыжыышкыннарының аттары;

даңзы бүрүзү дээш бердинген бадылаашкыннарның херек кырында саны;

даңзы бүрүзүнге удур бадылаашкыннарның саны;

бүгү даңзыларга удур бадылаашкыннарның саны;

и) комиссияга кирген хомудалдар болгаш билдириишкиннер база ол талазы-биле хүлээп алдынган шиитпирлер.

Протоколду ийи хоолгалыг кылдыр тургузар болгаш анаа комиссияның бүгү кежигүннери ат салыр. Протоколга нийтизи-биле азы оон кайы-бир кезээнге чөпшээрешпээн комиссия кежигүнү ол протоколга бодунуң онзагай бодалын кожар эргелиг.

Участок соңгулда комиссиязы округтуң чогуур соңгулда комиссияларынче протоколунуң бир-бир хоолгаларын чорудуп бээр, протоколдуң бир хоолгазы дизелеп каан соңгулда бюллетеньнери-биле кады оон ажылы доозулгуже чедир комиссия секретарынга кадагалаттынып чыдар. Нийти-республика соңгулда округунуң талазы-биле бадылаашкыннарның түңнелдериниң талазы-биле протоколду Дээди Хуралга соңгулдалар талазы-биле чогуур округ соңгулда комиссиязын дамчыштыр Төп соңгулда комиссиязынче чорудар.

Соңгулда документилерин, бюллетеньнерни киириштирбишаан, соңгулда түңнелдерин албан ёзузу-биле чарлааның соонда 10 хонуктан эрттирбейн, чогуур округ соңгулда комиссияларынче дамчыдып бээр.

40 чүүл. Тыва Республиканың Дээди Хуралынга соңгулдалар талазы-биле нийти-республика соңгулда округунга соңгулдаларның түңнелин тодарадыры

Участок соңгулда комиссияларының протоколдарын алган дораан-на Төп соңгулда комиссиязы участок соңгулда комиссияларының протоколдарында бердинген чүүлдерни каттыштыргаш, Дээди Хуралга соңгулдалар талазы-биле нийти-республика соңгулда округунга бердинген бадылаашкыннарның санаашкынын чорудар.

Депутат мандаттарының хуваалдазынга чогуур бадылаашкыннарның 5 хуузундан эвээшти алган кандидаттарның нийти-республика даңзылыг соңгулда каттыжыышкыннарын уштуп кааптар.

Бир эвес кандидаттарның нийти-республика даңзызының чаңгызы-даа херек кырында бадылаашкынның 5 хуузун албаан болза, нийти-республика округунуң талазы-биле соңгулдалар болбаан деп санаттынар.

Кандидаттарның даңзызы дээш херек кырында 5 хуудан хөй бадылаашкыннарны алган соңгулда каттыжыышкыны бүрүзү оон кандидаттарының даңзызы дээш херек кырында бадылаашкыннарның саны-биле депутат мандаттарын алыр, ону бо Хоойлунуң № 4 капсырылгада айыткан методика ёзугаар тодарадыр.

Төп соңгулда комиссиязы протоколду тургузар болгаш анаа дараазында чүүлдерни айтыр:

а) нийти-республика соңгулда округунга бүрүткеткен соңгукчуларның нийти саны;

б) округ талазы-биле үлеттинген соңгулда бюллетеньнериниң саны;

в) күш чок бюллетеньнерниң саны;

г) күш чок деп санаттырган соңгулда бюллетеньнериниң саны;

д) кандидаттарның бадылаттынган нийти-республика даңзызын дешпиткен соңгулда каттыжыышкыннарының аттары, даңзы бүрүзү дээш берген бадылаашкыннарның саны, даңзы бүрүзүнге удур бадылаашкыннарның саны, бүгү даңзыларга удур бадылаашкыннарның саны;

е) республика даңзызы бүрүзүнден соңгуткан кандидаттарның фамилиялары болгаш инициалдары;

ж) комиссияга кирген хомудалдар болгаш билдириишкиннер, анаа хамаарыштыр хүлээп алдынган шиитпирлер.

Бир эвес оларны эрттирип турда бо Хоойлунуң хажыдыышкыннары соңгукчуларның сагыш-сеткилиниң илерелин болур-чогуурубиле илередип шыдавас болза, нийти-республика соңгулда округунуң талазы-биле соңгулдаларны Төп соңгулда комиссиязы күш чок деп санаар.

41 чүүл. Тыва Республиканың Дээди Хуралынга соңгулдалар талазы-биле чаңгыс мандаттыг соңгулда округунга соңгулдаларның түңнелдерин тодарадыры

Тыва Республиканың Дээди Хуралынга (Парламентизинге) депутаттар соңгулдаларының талазы-биле округ соңгулда комиссиязы соңгулда округунуң бүгү участок соңгулда комиссияларының протоколдарын алган дораан-на ол протоколдарда бердинген чүүлдерни каттыштыргаш, Тыва Республиканың Дээди Хуралынга (Парламентизинге) депутаттар соңгулдаларының талазы-биле соңгулда округунга бердинген бадылаашкыннарны санап, түңнээр.

Округ соңгулда комиссиязының тодарадыр чүүлдери:

соңгулда округунга бүрүткеттинген соңгукчуларның нийти саны;

үлеттинген соңгулда бюллетеньнериниң саны;

бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның саны;

күш чок деп санаттырган бюллетеньнерниң саны;

соңгулда бюллетеньнеринче киирттинген кандидаттарның фамилиялары, аттары, адаларының аттары болгаш оларның кижи бүрүзү дээш берген херек кырында бадылаашкыннарның саны, оларның кижи бүрүзүнге удур бадылаашкыннарның саны;

бүгү кандидаттарга удур бадылаашкыннарның саны;

комиссияга кирген хомудалдар болгаш билдириишкиннер, оларга хамаарыштыр хүлээп алдынган шиитпирлер.

Округ соңгулда комиссиязы дараазында шиитпирлерниң бирээзин хүлээп алыр:

эң хөй бадылаашкынны алган Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутадынга кандидатты соңгуткан деп санаары. Бердинген бадылаашкыннарның саны деңнежи бээр болза, мурнай бүрүткеткен кандидатты соңгуткан деп санаары;

бир эвес оларны эрттирип турда бо Хоойлунуң хажыдыышкыннары соңгукчуларның үзел-бодалдарының түңнелдерин шынныы-биле тодарадып бербес болза, ол соңгулда округунга соңгулдаларны күш чок деп санаары;

бир эвес бүгү кандидаттарга удур бадылаашкыннарның саны эң хөй бадылаашкыннарны алган кандидат дээш берген бадылаашкыннарның санын ажып турар болза, азы ол соңгулдаларга киржири-биле бүрүткеттинген соңгукчуларның 25-тен эвээш хуузу киришкен болза, ол соңгулда округунга соңгулдаларны эртпээн деп санаары.

Протоколду ийи хоолгалыг кылыр болгаш анаа округ соңгулда комиссиязының бүгү кежигүннери ат салыр. Оон бир хоолгазын Төп соңгулда комиссиязынче дораан чорудар, а өскезин участок соңгулда комиссиязындан алганы дизелеттинген бюллетеньнер-биле кады тус черниң бот-башкарылга органнарынга шыгжаары-биле дамчыдып бээр.

42 чүүл. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутаттарынга соңгулдаларның нийти түңнелдерин үндүрери

Тыва Республиканың Дээди Хуралынга (Парламентизинге) депутаттар соңгулдаларының талазы-биле округ соңгулда комиссияларының протоколдарынга үндезилээш, Төп соңгулда комиссиязы 10 хонуктуң дургузунда соңгулдаларның нийти түңнелдерин парлаар.

Соңгулда округтарынга соңгулда чорудуп турар үеде бо Хоойлунуң хажыдыышкыннары соңгукчуларның үзел-бодалдарының түңнелдерин тургузарын болдуруп шыдавас деп тодарадыр болза, Тыва Республиканың Дээди Хуралынга депутаттар соңгулдаларының талазы-биле чамдык округтарга соңгулдаларны күш чок деп Төп соңгулда комиссиязы санаар.

Соңгулдалар эртпээн таварылгада азы соңгулдаларны күш чок деп санаанда Төп соңгулда комиссиязы чаа соңгулдалар эрттирерин доктаадыр. Соңгулдага хамаарышкан хуусааларны ол кызырып болур, ынчалзажок чүгле үштүң бириинден хөй эвес үеге. Төп соңгулда комиссиязы ындыг таварылгаларда чаа кежигүннерлиг чаа-чаа округ болгаш участок соңгулда комиссияларын тургузар дугайында шиитпирни хүлээп ап болур.

43 чүүл. Тыва Республиканың Дээди Хуралынга (Парламентизинге) соңгуткан депутаттарны бүрүткээри

Округ соңгулда комиссиязы соңгулданың түңнелдериниң дугайында протоколга ат салдынганының соонда Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутадынга соңгуткан кандидатка ол дугайын дыңнадыр. Бо Хоойлунуң негелделерин ёзугаар Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутадынга соңгуткан кандидат Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутадының эрге-байдалынга таарышпас хүлээлгелерин болундан дүжүрген турар дугайында округ соңгулда комиссиязынга бижимел-биле үш хонук дургузунда дыңнадыр ужурлуг. Төп соңгулда комиссиязы Тыва Республиканың Дээди Хуралынга соңгулдаларның түңнелдериниң дугайында протоколдарны үндезин болдуруп, Тыва Республиканың Дээди Хуралының соңгуттурган депутаттарын бүрүткээр болгаш протоколга ат салганының соонда он хонуктан орай эвес үе дургузунда соңгулдаларның түңнелдерин албан ёзузу-биле бүгүдеге дыңнадыр база соңгуттурган депутаттарның даңзызын парлаар.

VIII эге. Хомудалдарны болгаш маргылдааларны шиитпирлээри

44 чүүл. Соңгукчулар даңзыларының талазы-биле чаргыларны чарары

Тыва Республиканың бо Хоойлунуң 2 чүүлүнүң негелделеринге харылап турар хамааты бүрүзү соңгукчулар даңзызында частырыг азы шын эвес чүүл дугайында билдириишкинни округ соңгулда комиссиязынга киирип болур. Участок соңгулда комиссиязы 24 шак дургузунда билдириишкинни хынап көөр азы частырыгны эдер. Чок-ла болза билдириишкин киирген кижиге ону хүлээп албааның дугайында барымдаалыг тайылбырны бээр хүлээлгелиг.

Соңгулда комиссиязының хөделиишкиннеринге болгаш шиитпирлеринге хамаарышкан хомудалдарны хоойлу-биле доктааттынган чурум ёзугаар Тыва Республиканың Дээди судунче киирип болур.

45 чүүл. Кандидаттарны бүрүткээрин хүлээп албаанынга хамаарыштыр чаргылар

Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутаттарынга чамдык кандидаттарны бүрүткээрин хүлээп албаан таварылгада соңгулда комиссиязы депутатка кандидатты бүзүреттирген кижизинге ону чүге хүлээп албааның айыткан тайылбыр шынзылганы бээр ужурлуг. Чүгле бо Дүрүмнүң негелделерин күүсетпээни анаа чылдагаан боор болур.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутадынга кандидатты бүрүткээрин соңгулда комиссиязы хүлээп албаанда болгаш ол болунуң хүлээлгелерин күүсетпээнде, соңгукчулар азы кандидат анаа хамаарыштыр билдириишкинни Тыва Республиканың Дээди судунче киирип болур.

46 чүүл. Соңгулдалар дугайында хоойлужудулганы хажытканы дээш харыысалга

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутадынга соңгуур болгаш соңгуттурар эргезин Тыва Республиканың хамаатызы хостуг боттандырарынга, соңгулда мурнунуң агитациязын чорударынга күчүлээшкинниң, мегелээриниң, кыжанырының аргазы-биле азы өске-даа хемчеглер-биле моондактаан кижилер, а ол ышкаш соңгулда документилерин мегелеп будулдурган, бадылаашкыннарны өжегерээн шын эвес санаан, бадылаашкынның чажыдын ажыткан болгаш өске-даа хажыдыышкыннарны болдурган күрүне органнарының, организацияларның болгаш хөй-нийти организацияларының албан-дужаалдыг кижилери хоойлу-биле доктааттынган харыысалга хүлээр апаар.

Оон-биле кады депутатка кандидат дугайында ажыы-биле меге медээлер парлалгаже үндүрген азы өске-даа аргалар-биле тараткан кижилер база харыысалгага онаажыр.

Депутатка кандидат бо Хоойлуну хажыткан болза, кандидатты бүрүткээн округ соңгулда комиссиязы анаа сагындырыг кылыр, а бир эвес хажыдыышкын катаптаар болза, Төп соңгулда комиссиязы ол депутатка кандидатты бүрүткээниниң дугайында шиитпирни күш чок болдуруп болур болгаш ол дугайында чогуур соңгулда округунуң соңгукчуларынга дыңнадыр.

Соңгулдалар дугайында хоойлужудулганың хажыдыышкыннарының дугайында билдириишкиннер соңгулда комиссияларынга, күрүне органнарынга соңгулдаларга белеткел үезинде азы соңгулдалар соонда киргенде, оларны беш хонук хуусаа дургузунда, а соңгулдалар хүнүнүң бүдүүзүнде азы ол хүнде киргеннерни — дораан сайгарып чугаалажыр ужурлуг.

Тыва Республиканың
Президентизи Ш. ООРЖАК.

Кызыл хоорай.

1993 чылдың октябрь 22.

№ 554.

(Капсырылгалары 4-кү арында)

Тус чер чагыргаларының даргаларының соңгулдаларының дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЗУ

1 эге

Нийти чүүлдери

1 чүүл. Тус чер чагыргазының даргазының соңгулдаларының дугайында хоойлужудулга

Тус чер чагыргазының даргазының соңгулдаларының негелделерин белеткээриниң болгаш эрттирериниң чурумун Тыва Республиканың бо Хоойлузу-биле өске-даа хоойлужудулга актылары-биле таарыштырар.

2 чүүл. Тус чер чагыргазының даргазының соңгулдалары

Кожууңга, хоорайга, сумуга, арбанга тус чер чагыргазының даргазының соңгулдаларын Тыва Республиканың хамаатылары бүгү-нийтиниң деӊ болгаш дорт соңгулда эргезинге үндезилээш, чажыт бадылаашкын-биле боттандырар.

Тус чер чагыргазының даргазын 4 чыл хуусаалыг соңгуур.

3 чүүл. Тус чер чагыргазының даргазының албан-дужаалын ээлеп олурар эргеге кызыгаарлаашкыннар

Тус чер чагыргазының даргазы кылдыр (мооң ынай чагырга даргазы) бо Хоойлу-биле дүүштүр чүгле Тыва Республиканың соңгулда эргелиг хамаатылары соңгуттуруп болур.

Чаңгыс ол-ла хамааты ийи хуусаа улаштыр чагырга даргазы боор болбас.

Чагырга даргазының ол албан-дужаалга киргениниң эгелеп күрүнениң өске органнарынга, а ол ышкаш хөй-нийти каттыжыышкыннарынга, бүдүрүлгелерге, албан черлеринге болгаш организацияларга төлевилиг албан-дужаал ээлээр, бүрүткеттинген политиктиг партияларның, шимчээшкиннерниң, клубтарның азы бөлүктерниң удуртукчу органнарынга турар;

бодунуң ажыл-чорудулгазын боттандырарынга тус чер бюджединден акша-хөреңги ап турар бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның баштаар черлеринге ийикпе эргелелдиң өске-даа органнарынга бактаап турар;

шуут шериг албанынга турар;

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутады боор эргези чок.

4 чүүл. Чагырга даргазының соңгулдаларынга хамаатыларның киржир эргези

Чагырга даргазының соңгулдаларынга чогуур кожууннуң, хоорайның, сумунуң, арбанның девискээринде чурттап турар болгаш бадылаашкын хүнүнде 18 хар четкен Тыва Республиканың хамаатылары киржир.

Чагырга даргазының соңгулдаларының талазы-биле бадылаашкынга психика талазы-биле аарыг, суд чурумунуң-биле харыысалга билип шыдавас деп көрүнген хамаатылар база судтуң шиитпири-биле хосталгазын казыткаш, бадылаашкын хүнүнде хоругдал черлеринде турар кижилер чагырга даргазының соңгулдаларының талазы-биле бадылаашкынга киришпес.

Чагырга даргазының соңгулдаларынга хамаатыларның киржир эргелерин оларның ызыгуурун, социал база эт-хөреңги байдалын, сөөк-язы болгаш национал хамаарылгазын, эр-херээжейин, эртем-билиин, дылын, политиктиг, шажын-чүдүлге база өске-даа үзел-бодалын, ол черге доктаамал чурттап турарының хуусаазын, ажылының хевирин болгаш шынар-шиңчизин барымдаалап, кандыг-бир өске дорт азы доора кызыгаарлаары хоруглуг.

5 чүүл. Тус черниң бот-башкарылга органнарының чагырга даргазының соңгулдаларынга хамаатыларның киржириниң принциптери

Чагырга даргазының соңгулдаларынга хамаатылар деӊ, дөмей үндезиниг киржир. Хамааты бүрүзү чаңгыс бадылаар.

Соңгулдаларга хамаатылар шуут боттары дорт болгаш хуула киржир.

Чагырга даргазының соңгулдаларының талазы-биле бадылаашкынны чажыт боттандырар, хамаатыларның күзелин илередиринге контрольду болдурбас.

Соңгулдаларга киржири хостуг болур.

6 чүүл. Чагырга даргазының соңгулдаларын белеткээри болгаш эрттирерин хандырар органнар

Чагырга даргазының соңгулдаларын белеткээрин болгаш эрттирерин, соңгулдаларның түңнелдерин үндүрерин чагырга даргазының соңгулдаларының талазы-биле соңгулда комиссиялары (мооң ынай «соңгулда комиссиялары») хандырар.

Тус черниң бот-башкарылга органнары бодунуң эрге-хүлээлгелерин ёзугаар эргежок хемчеглерни алыр болгаш чагырга даргазының соңгулдаларын белеткээр болгаш эрттирери-биле соңгулда комиссияларынга дуза чедирер.

7 чүүл. Чагырга даргазының соңгулдаларын белеткээринге болгаш эрттиреринге ажык-чарлыг чорук

Чагырга даргазының соңгулдаларын белеткээринге болгаш эрттиреринге киржип турар күрүне база хөй-нийти органнарының ажыл-чорудулгазының көскү болгаш ажык-чарлыг боттандырар.

Соңгулда комиссиялары бодунуң ажылының дугайында, соңгулда комиссияларының тургусканы дугайында, соңгулда комиссияларының составының, турар чериниң болгаш ажылдаар үезиниң база соңгукчуларның даңзызының дугайында доктааттынган хуусааларда хамаатыларга дыңнадыр ужурлуг. Чагырга даргазының албан-дужаалынга кандидаттарны бүрүткээниниң түңнелдерин, оларның дугайында намдарындан медээлерни, кандидат бүрүзүнүң аайы-биле бадылааның түңнелдерин база соңгулдаларның түңнелдерин хамаатыларның кичээнгейинге соңгулда комиссиялары дыңнадып чедирер.

Соңгулда участоктарынга бадылаашкыннарны чорудуп, бадылаашкыннар хааржактарын дизелээр азы таңмалап хаар, бадылаашкыннарны санап турда, ол ышкаш соңгулда комиссияларының хуралдарынга, оон иштинде чагырга даргазының албан-дужаалынга кандидаттарны бүрүткеп, участок болгаш нийти округ-даа талазы-биле соңгулдаларның түңнелдерин тодарадып үндүрүп турда, чагырга даргазының соңгулдалары-биле холбашкан хуралдарга депутаттар, чурттап турар чериниң аайы-биле соңгукчулар хуралдарының, политиктиг, профессионал база хөй-нийтиниң өске-даа каттыжыышкыннарындан болгаш организацияларындан, массалыг шимчээшкиннерден, күш-ажылчы коллективтерден, ортумак тускай база дээди өөредилге черлериниң, күрүнениң эрге-чагырга органнарының, массалыг информация чепсектериниң төлээлери, чагырга даргазының албан-дужаалынга кандидаттарның бүрүткеттирген кижилери олуржур эргелиг.

Айыткан кижилерниң бүрүн эргелерин чурттап турар чериниң аайы-биле соңгукчуларның, күш-ажылчы коллективтериниң, төлээлерни чоруткан хөй-нийти каттыжыышкыннарының хуралдарының протоколдарындан ушта бижилге ийикпе оларның бүрүн эргелерин шынзыдып турар өске-даа документ-биле бадыткаар. Айыткан төлээлерниң кээп олуржур деп турарының дугайында соңгулда комиссияларынга баш удур дыңнадыры албан эвес.

Соңгулда комиссиялары айыткан төлээлерге оларның негээзи-биле соңгулдаларның белеткелиниң болгаш ону эрттирериниң дугайында медээлерни бээр хүлээлгелиг. Төлээниң негээзи-биле участок соңгулда комиссиязы чагырга даргазын соңгааның түңнелдериниң дугайында комиссияның тургусканы түңнел протоколдуң хоолгазын шынзыдып бээр.

Чагырга даргазының соңгулдаларын эрттирер талазы-биле соңгулда комиссияларының бүгү-ле материалдарын депутаттар көрүп таныжар эргелиг.

Соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазынга ужур-дүрүм чок холгаарлаашкын хоойлу-биле көрдүнген харыысалгага онаажыр.

Чагырга даргазының соңгулдаларын эрттирип турда, бо Хоойлунуң доктааткаы контроль хүлээлгелерин боттандырып турар хамаатыларга шаптыктаарын хоойлу ёзугаар истеп хынаар.

8 чүүл. Чагырга даргазының соңгулдалары-биле холбашкан чарыгдалдар. Соңгулдаларның материалдыг хандырылгазы

Чагырга даргазының соңгулдалары-биле холбашкан чарыгдалдарны чогуур тус чер бюджединиң күсели-биле үндүрер.

Соңгулдаларны белеткээринге база эрттиреринге эргежок чугула бажың-балгаттарны болгаш дериглелерни күрүне бүдүрүлгелери, албан черлери база организациялары соңгулда комиссияларының эргезинге халас бээр. Күрүнениң эвес организацияларының ачылаткан бажың-балгаттарын болгаш дериглелерин төлевирликка ажыглаар.

2 эге

Чагырга даргазының соңгулдаларын доктаадып чарлаары, соңгулда округу болгаш соңгулда участоктарын тургузарының чуруму

9 чүүл. Чагырга даргазының соңгулдаларын доктаадып чарлаары

Чагырга даргаларының соңгулдаларын база оларны эрттирериниң ай-хүнүн Тыва Республиканың Дээди Хуралы азы тус чер бот-башкарылгазының чогуур органы соңгулдаларга чедир ийи айдан орай эвесте доктаадып чарлаар. Соңгулдаларның ай-хүнүнүң дугайында дыңнадыгны парлалгага чарлаар.

10 чүүл. Соңгулда округу

Чагырга даргазының соңгулдаларының үезинде соңгулда округу болза, эрге-чагырганың күүсекчи органынга соңгулданы эрттирип турары тогуур административтиг девискээр чериниң девискээри болур.

11 чүүл. Соңгулда участоктарын тургузарының чуруму

Бадылаашкынны эрттирерин база хамаатыларның бадылаашкыннарын санаарын депутаттарның сөөлгү соңгулдаларынга хамаарыштыр тургускан соңгулда участоктарынга чорудар.

Бадылаашкын хүнүнде эмнелгелерге, санаторийлерге болгаш дыштанылга бажыңнарынга оларның турар чери-биле дүүштүр округка кирер соңгулда участоктарын тургузуп болур.

Соңгулда участоктарын округ соңгулда комиссиялары-биле дугуржулга ёзугаар бот-башкарылга органнары соңгулдалар хүнүнге чедир чээрби хонуктан орай эвесте тургузар.

Бот-башкарылганың чогуур тус чер органы участок комиссиязының турар черин база бадылаашкын болур бажың-балгатты айытпышаан, соңгулданың участок бүрүзүнүң кызыгаарларының дугайында хамаатыларга чарлап дыңнадыр.

3 эге

Чагырга даргазының соңгулдаларының талазы-биле соңгулда комиссиялары

12 чүүл. Чагырга даргазының соңгулдаларының талазы-биле соңгулда комиссияларының системазы

Тус чер чагыргазының даргазының соңгулдаларын белеткээр болгаш эрттирери-биле соңгулда комиссияларын:

округ соңгулда комиссияларын:

участок соңгулда комиссияларын тургузар

13 чүүл. Округ соңгулда комиссиязын тургузары

Чагырга даргазының соңгулдаларын эрттирер талазы-биле округ соңгулда комиссиязын тус чер бот-башкарылгазының чогуур органы тургузар.

Округ соңгулда комиссиязының составынга төлээлерни чурттап турар чериниң аайы-биле соңгукчуларның хуралдары, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның коллективтери азы күш-ажылчы коллективтерниң чөвүлелдери, тускай ортумак база дээди өөредилге черлериниң коллективтери, хөй-нийти каттыжыышкыннарының, организацияларының чогуур органнары дешпидер. Оон-биле кады комиссияга хоойлунуң доктааткан чурум-биле бүрүткеткен, ол девискээрде организацияларлыг политиктиг партияларның, хөй-нийтиниң массалыг каттыжыышкыннарының (шимчээшкиннериниң) төлээлери кирер.

Округ соңгулда комиссиязын бадылаашкын хүнүнге чедир 35 хонуктан орай эвес үе иштинде 10 кижи составтыг кылдыр тургузар.

Округ соңгулда комиссиязының бүрүн эргелериниң хуусаалары чагырга даргазының соңгулдаларының доозулганының соонда бир ай болгаш соксаар.

Округ соңгулда комиссиязының бүрүн эргелерин тус чер бот-башкарылгазының органы соңгулдалар талазы-биле чогуур соңгулда комиссиязынга даандырган турун болур.

14 чүүл. Округ соңгулда комиссиязының бүрүн эргелери

Чагырга даргазының соңгулдаларының талазы-биле округ соңгулда комиссиязы:

(Уланчызы 4-кү арында).

Тус чер чагыргаларының даргаларының соңгулдаларының дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЗУ

(Эгези 3-кү арында).

бо Хоойлунуң күүселдезинге контрольду боттандырып чорудар болгаш округ девискээринге оон чаңгыс аай ажыглалын хандырар;

эргежок чугула апарган тавырылгада бо Хоойлуну тайылбырлаар дугайында Тыва Республиканың Дээди Хуралынга санал киирер;

чагырга даргазының соңгулдаларын белеткээринге болгаш эрттирерinge тускайлаан болгаш ажыглаар акша-хөреңгини хуваар;

участок соңгулда комиссияларының ажыл-чорудулгазын удуртуп-башкаар болгаш организастаар; округ талазы-биле соңгулда участоктарының чаңгыс аай дугаарлаашкынын кылыр;

тус чер бот-башкарылгазының органнарының, бүдүрүлгелер, албан черлери болгаш организациялар удуртукчуларының соңгулдаларны белеткээр болгаш эрттирери-биле холбашкан айтырыглар талазы-биле дыңнадыгларын хүлээп алыр;

участок соңгулда комиссияларын бажың-балгаттар, транспорт, харылзаа-биле хандыртынарын контрольдаар болгаш соңгулдаларның материал-техниктиг хандырылгазының өске-даа айтырыгларын чугаалажып көөр;

соңгукчулар даңзыларын тургусканының болгаш оларны бүгү-ниитиниң таныжылгазынга кииргениниң чогуур үезинде болгаш шын кылдынганын контрольдаар;

чагырга даргазының албан-дужаалынга кандидаттарны болгаш оларның бүзүреттирген кижилерин бүрүткээр, оларга чогуур шынзылгаларны тывсыр;

күш-ажылчы коллективтерниң болгаш хөй-ниити каттыжыышкыннарын хаара тутпушаан, кандидаттарның болгаш оларның бүзүреттирген кижилериниң чурттап турар черлериниң аайы-биле соңгукчуларның ужуражыышкыннарын организастаар;

бюллетеньнерниң, соңгукчулар даңзыларының, соңгулда комиссияларының хуралдарының протоколдарының, соңгулдалар талазы-биле өске-даа документилерниң хевирлерин, бадылаашкын кылыр хааржактарның болгаш комиссиялар таңмаларының хевирлерин, соңгулдалар талазы-биле документилерни кадагалаарының чурумун доктаадыр;

чагырга даргазының соңгулдаларының талазы-биле бадылаашкын бюллетениниң бижимелин бадылаар, бюллетеньнерни белеткээрин болгаш оларның-биле участок соңгулда комиссияларын хандырарын чедип алыр;

участок соңгулда комиссияларындан бадылаашкыннар түңнелдериниң дугайында протоколдарны алыр, түңнелдерни үндүрер, соңгулдаларның түңнелдерин доктаадыр болгаш солуннарга парлаар;

участок соңгулда комиссияларының шиитпирлериниң болгаш хөделиишкиннериниң талазы-биле билдириишкиннерни болгаш хомудалдарны чугаалажып көөр болгаш оларның талазы-биле шиитпирлерни хүлээп алыр;

бо Хоойлу болгаш Тыва Республиканың өске-даа хоойлуларын ёзугаар бүрүн эргелерин боттандырып чорудар.

15 чүүл. Участок соңгулда комиссияларын тургузары

Чагырга даргазының соңгулдаларының талазы-биле бадылаашкын эрттирер участок соңгулда комиссиязын бадылаашкын хүнүнге чедир 20 хонуктан орай эвес үе иштинде 10 чедир кижи составтыг кылдыр тургузар.

Участок соңгулда комиссиязының составынга төлээлекчилерни соңгукчуларның чурттап турар черлериниң аайы-биле хуралдарынга, бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларының күш-ажылчы коллективтериниң азы күш-ажылчы коллективтерниң чөвүлелдери, ортумак тускай болгаш дээди өөредилге черлериниң коллективтери, хөй-ниити каттыжыышкыннарының районнар, хоорайлар органнары депшидер.

Участок соңгулда комиссияларын бот-башкарылганың тус чер органнары тургузар. Участок соңгулда комиссияларының бүрүн эргелериниң хуусаазы округтарның соңгулда комиссияларының бүрүн эргелериниң хуусаазының төнери-биле кады соксаар.

16 чүүл. Участок соңгулда комиссиязының бүрүн эргелери

Участок соңгулда комиссиязы:

участок соңгулда комиссиязының турар чериниң, оон ажылдаар шагының дугайын, бадылаашкынны кылыр хүннүң болгаш чериниң дугайын чоннга дыңнадыр;

соңгукчуларга соңгукчулар даңзызын таныштырар, даңзыларда частырыглар болгаш шын эвес чүүлдер дугайында билдириишкиннерни чугаалажып көөр болгаш оларга чогуур өскерилделерни киирер дугайында айтырыгларны шиитпирлээр;

бадылаашкын кылыр бажың-балгатты болгаш хааржактарны белеткээр;

соңгулда участогунга соңгулдалар эрттирер хүнде бадылаашкынны организастаар;

бадылаашкыннар санаашкынын кылыр болгаш соңгулда участогунга бадылаашкыннарның түңнелдерин тодарадыр;

бадылаашкынны белеткээрин болгаш организастаарының айтырыгларының талазы-биле билдириишкиннерни болгаш хомудалдарны чугаалажып көөр болгаш оларның талазы-биле шиитпирлерни хүлээп алыр;

бо Хоойлу ёзугаар өске-даа бүрүн эргелерни боттандырып чорудар.

17 чүүл. Соңгулда комиссияларының чагырга даргазының соңгулдаларын эрттирер талазы-биле ажылдарын организастаары

Чагырга даргазының соңгулдаларын эрттиреринин талазы-биле соңгулда комиссияларының составының дугайында медээлерни бүгү-ниитиге чедирип дыңнадыры-биле оларны тургускан үезинден бээр беш хүнүнден орай эвес үе иштинде массалыг информацияның чепсектеринге парлаар.

Ол-ла хуусаа иштинде соңгулда комиссиялары боттарының баштайгы хуралдарын эрттирер. Ол хуралга соңгулда комиссиязының даргазын, дарганың оралакчызын болгаш секретарын соңгуур. Бир эвес комиссия хуралынга комиссия составының үштүң ийизинден эвээш эвес кезии киришкен болза, оон хуралы шиитпирлээр бүрүн эргелиг болур. Соңгулда комиссиязының шиитпирин комиссия кежигүннериниң ниити санының хөй кезииниң ажык бадылаашкыны-биле хүлээп алыр.

Участок азы округ соңгулда комиссиязының оон шиитпири-биле чөпшээрешпес кежигүннери боттарының онза бодалын бижимел хевир-биле илередир эргелиг болгаш ону соңгулда комиссиязының хуралының протоколунга капсырлаштыргаш, ийиги хүнден орай эвес үе иштинде протокол-биле кады үстүнде турар соңгулда комиссиязынче чорудар.

Айыттынган документилерниң шынзыткан хоолгаларын ийи хонук хуусаа иштинде айыттынган документилерни алыр эргелиг сонуургалдыг кижилерниң негелдезин ёзугаар бээр.

Комиссияның бодунуң бүрүн эргелериниң хемчээлдеринге хүлээп алган шиитпирлерин бүгү күрүне болгаш хөй-ниити органнары болгаш организациялары, албан-дужаалдыг кижилер ыяап-ла күүседир ужурлуг.

Комиссияның шиитпирлерин болгаш хөделиишкиннерин соңгулдалар эрттирер талазы-биле үстүнде турар комиссияга азы сонуургалдыг кижилерниң шилилгези-биле чогуур комиссияның турар чериниң аайы-биле судка-даа хомудап киирип болур. Суд шиитпири шуут күштүг болур.

Соңгулда комиссиязының үш чедир кежигүнүн оон шиитпирин ёзугаар комиссияның ажылының бүгү хуусаазында азы хуусааның чартык кезиинде-даа бүдүрүлгеде азы албан черинде кол ажылдап турар черинден ортумак ажыл төлевирин бербишаан, соңгулдалар эрттиреринге тускайлаан акша-хөреңгиниң күсели-биле хостаан туруп болур. Комиссияларның ол кежигүннериниң кол ажылдап турар черлериниң талазы-биле бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, организацияларның оон-биле холбаштыр кылган чарыгдалдарын соңгулдаларны эрттиреринге тускайлаан акша-хөреңгиниң күсели-биле катап эгидер.

Комиссияның оон арткан кежигүннериниң комиссияга ажылдаан үези дээш ортумак ажыл төлевирин комиссияның даргазының киирип келгенин ёзугаар соңгулдалар эрттиреринге тускайлаан акша-хөреңгиниң күсели-биле, ынчалза-даа дөрт хүнүүнден ажыг эвес кылдыр төлээр.

Комиссия кежигүнүн комиссияга ажылдап турган үезинде ажылдан үндүрүп азы өске ажылче болгаш албан-дужаалче оон чөпшээрели чокка шилчидип болбас.

Соңгулда комиссиязының даргазын, даргазының оралакчызын, секретарын, кежигүннериниң кайызын-даа хууда билдириишкин азы хөй-ниити организациязының органының, күш-ажылчы коллективиниң, соңгукчуларның чурттап турар чериниң аайы-биле хуралдың саналдап кииргенин ёзугаар комиссияга оларның албан-хүлээлгелеринден ону тургускан орган хостап болбас. Комиссия составынга чаа төлээлекчини депшидерин болгаш бадылаарын бо Хоойлуда доктааткан чурум ёзугаар кылыр.

Күрүне болгаш хөй-ниитиниң органнары болгаш организациялар, албан-дужаалдыг кижилер соңгулда комиссияларының боттарының бүрүн эргелерин боттандырып чорударынга дузалаар, оларның ажылдаарынга эргежок чугула медээлерни болгаш материалдарны бээр хүлээлгелиг. Комиссия күрүне болгаш хөй-ниити органнарынга, албан-дужаалдыг кижилерге соңгулдаларга белеткел болгаш ону эрттирери-биле холбашкан айтырыгларны тургузар эргелиг, ынчангаш олар тургускан айтырыгларны чугаалажып көөр болгаш комиссияга харыыны үш хонук хуусаадан орай эвес үе иштинде бээр хүлээлгелиг.

18 чүүл. Соңгулда участоктарының бадылаашкын кылыр дериг-херекселдери

Соңгулда участогу бүрүзү бадылаашкын кылыр бажың-балгаттыг болур ужурлуг, аңаа бадылаашкын кылыр хааржактарны таңмалап, дизелээриниң, хааржактарны ажыдарының болгаш бадылаашкыннарны санаарының үезинде участок комиссияларының кежигүннери, политиктиг партияларның болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының, массалыг шимчээшкиннериниң, күш-ажылчы коллективтерниң, хамаатыларның чурттап турар черлериниң аайы-биле хуралдарының, а ол ышкаш массалыг информация чепсектериниң төлээлекчилери турар ужурлуг.

Өрээлди документилер, бюллетеньнер кадагалаар сейф, мебель, чажыт бадылаашкыннарның кабиналары азы өрээлдери болгаш бадылаашкын кылыр хааржактар-биле дерээн болур ужурлуг.

Чажыт бадылаашкын кабиналары столдар, а ол ышкаш авторучкалар-биле хандыртынган болур. Бадылаашкын үезинде карандаштарны ажыглаарын болдурбас. Кабиналарны хамаатылар бадылаашкынының хааржактарынче чүгле оларны тавартыр эртер кылдыр ынчаар тургузар.

Чөптүг чылдагааннар-биле бадылаашкын кылыр участокка кээп шыдавас хамаатыларның бадылаашкынга киржирин хандырары-биле участок бүрүзүнге бадылаашкын кылырының ап чоруур тускай хааржаа турар ужурлуг. Округ соңгулда комиссиялары биреэн хөй ап чоруур соңгулда хааржактыг болурунга чөпшээрелди берип болур.

4 эге Чагырга даргазының албан-дужаалынга кандидаттарны депшидериниң чуруму

19 чүүл. Чагырга даргазының албан-дужаалынга кандидаттарны депшидериниң чуруму

Чагырга даргазының албан-дужаалынга кандидаттарны республика (Тыва Республика), хөй-ниити организацияларының, профессионал эвилелдериниң болгаш хоойлуда доктааткан чурум ёзугаар бүрүткеттинген массалыг ниитилел-политиктиг шимчээшкиннерниң чер-черлерде органнары, бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, организацияларының күш-ажылчы коллективтери, ортумак тускай болгаш дээди өөредилге черлериниң коллективтери, бо Хоойлу ёзугаар бадылаар эргелиг соңгукчуларның чурттап турар чериниң аайы-биле хуралдары депшидер.

Чагырга даргазының албан-дужаалынга кандидаттарны политиктиг партияларның, а ол ышкаш профессионал эвилелдериниң чогуур девискээр организацияларының азы массалыг ниитилел-политиктиг шимчээшкиннерниң ниити хуралдарынга, конференцияларынга азы үстүнде турар чогуур девискээр организацияларының пленумнарынга оларның Уставынга (Дүрүмүнге) болгаш Тыва Республиканың күштүг боор турар хоойлу-жудулгазынга дүүштүр депшидер.

Бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, организацияларының күш-ажылчы коллективтеринге, ортумак тускай болгаш дээди өөредилге черлериниң коллективтеринге, чурттап турар чериниң аайы-биле соңгукчуларның хуралдарынга чагырга даргазының эрге-дужаалынга кандидаттарның депшидилгези бо Хоойлунуң доктаатканы чурум ёзугаар болуп эртер.

Республиканың политиктиг партияларының болгаш шимчээшкиннериниң чер-черде салбыр, бүдүрүлгениң, албан чериниң азы организацияның коллектив бүрүзү, чурттап турар чериниң аайы-биле соңгукчуларның хуралы чагырга даргазының эрге-дужаалынга чүгле чаңгыс кандидатты депшидип болур.

Кожуунга болгаш хоорайга чагырга даргазының эрге-дужаалынга кандидаттар депшидилгези шилилгелиг үндезинге чоруттунар. Бир эвес шилилгелиг байдалдың чурумун хажыдыптар болза, кожуун болгаш хоорай чагыргазының даргазының соңгулдаларын күш чок деп санаар.

Сумуга болгаш арбанга суму болгаш арбан даргазының эрге-дужаалынга чүгле чаңгыс кандидатураны депшидип үндүрүп болур.

Бо чүүлде киирген дүрүмнерни хажыдыышкын-биле чоруткан чагырга даргазының эрге-дужаалынга кандидаттарның депшидилгезин күш чок деп санаар.

Чагырга даргазының эрге-дужаалынга кандидаттар депшидилгези соңгулдалар эрттирер дугайында шиитпирни албан езузу-биле парлаанының хүнүнден эгелээр болгаш соңгулдалар болурунга чедир бир айдан орай эвесте доостур.

20 чүүл. Чагырга даргазының эрге-дужаалынга кандидат депшидер талазы-биле хурал эрттирериниң чуруму

Соңгукчуларның бот-идепкейин езугаар кожуун болгаш хоорай чагыргазының даргазының эрге-дужаалынга кандидаттар депшидери-биле чурттап турар чериниң аайы-биле соңгукчуларның хуралын азы бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, организацияларның күш-ажылчы коллектив кежигүннериниң хуралын, ортумак тускай болгаш дээди өөредилге черлериниң коллектив кежигүннериниң хуралын чыылдырар. Хурал бир эвес аңаа соңгукчуларның 50 хуузундан эвээш эвес киржип турар болза, долу эргелиг болур.

100 кижи чедир санныг соңгукчуларлыг сумунуң, арбанның чагырга даргазының эрге-дужаалынга кандидаттар депшидилгези-биле бир эвес хуралга 20 чедир соңгукчу киржип кээр болза, хурал ынчан долу эргелиг болур.

Сумунуң болгаш арбанның чагырга даргазының эрге-дужаалынга кандидаттарны депшидип турда, коллективтерниң тус-тус салбырларынга соңгукчулар 20 хире чеде бээрге хуралды эрттирип болур.

50 чедир кижи ажылдап турар күш-ажылчы коллективтерге чагырга даргазының эрге-дужаалынга кандидат депшидериниң талазы-биле элээн каш коллективтиң каттышкан хуралын эрттирерин чөпшээрээр.

Хурал эрттирериниң эгелекчилери хуралды эрттирер чериниң болгаш үезиниң дугайында үш хүнден орай эвесте чагыргазында девискээрге соңгулдалар болурун тус чериниң бот-башкарылга органынга чагаа-биле дыңнадыр. Хуралды эгелээр мурнунда оон киржикчилериниң бүрүткелин чорудар. Хурал чагырга даргазының эрге-дужаалынга кандидатты депшидип үндүрер дугайында шиитпирни хүлээп алыр болгаш соңгулда мурнунуң кампаниязының үезинде кандидатка дуза көргүзери-биле эгелекчи бөлүктү тургузуп болур. Шиитпирни хуралга киришкеннерниң хөй кезии бадылаашкынын бергенде хүлээп алыр.

Кандидатты депшидип үндүргениниң дугайында протоколду тургузар. Хуралга хүлээп алдынган шиитпирни ийи хүнден орай эвес хуусаада чагырга даргазының эрге-дужаалының кандидадынга чедирип дыңнадыр.

Чагырга даргазының эрге-дужаалынга кандидат бодунуң азы хурал эрттирериниң эгелекчилери бир неделя хуусаа дургузунда хуралдың протоколун, чагырга даргазының эрге-дужаалынга кандидатты депшиткениниң дугайында шиитпирни ол-ла тус чер бот-башкарылга органынче киирер.

(Уламчызы дараазында номерге үнер).

Чарлалдар бюрозу

СҮТ-ХӨЛ БОЛГАШ ЧӨӨН-ХЕМЧИКТИҢ ЧОНУНУҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ!

1993 чылдың ноябрь 5-тен эгелээш, Сүт-Хөл кожуунунуң аалчылар бажыңынга Тыва Республиканың Хамнар ниитилелиниң эң-не бедик эрга-дуржулгалыг хамнары Светлана Тюлюшевна Доржатпаа, Намзак Сюрюңмейевич Салчак база Тыва Республиканың Хамнар ниитилелиниң улуг хамы Владимир Сангакович Ховалыг ачы-буян чедирип, ноябрь 21-ге чедир ажылдаар.

Дээди эмчи эртемниг Светлана Доржатпааның кылыр ажылдары: 1. Язы-бүрү аарыгларлыг херээжен улус хүлээп алыр. 2. Эм оъттар-биле эмнээшкин. 3. Чалалгага баар.

Хам Намзак Салчактың кылыр ажылдары: 1. Читкен эт-септи, мал-маганны хуваачак эргазы-биле тодарадыр. 2. 7 болгаш 49 хонуктар кыпсыр. 3. Чалалгага баар.

Чаяан-дээстиг хам, астролог, чурагачы, экстрасенс эмчи Владимир Ховалыгның кылыр ажылдары: 1. Кижилерниң келир үезин тодарадыр. 2. Урут-дарыг чок өг-бүле эвилели-биле тускай чугаа кылыр. 3. Кижилерден хай-бачытты, аарыг-аржыкты, каргыш-чатканы чайладыр. 4. Кижилерниң багай аажы-чаңын, чалчыкбузуун «эки талазынче» чая шаап хамнаар. 5. Экстрасенс эмчи кижи болганда, угаанны солуудаан азы чартыктаан улуска массаж кылыр. 6. Тускай дериг-херекселдиг хам кижи болганда, аңгы өрээлге ажылдаар. Чалалгага барбас.

Ноябрь 11-де Сүт-Аксы суурга, 12-те — Алдан-Маадырга, 13-те — Бора-Тайгага, 14-те — Кызыл-Тайгага, 15-те — Ишкинге, 16-да — Баян-Талага, 17-де — Шемиге, 18-те — Иймеге кежээкиниң 8 шакта бо черлерниң Культура бажыңнарынга ажылчы чон-биле ужуражылга кылыр. 5-6 улуг аарыг кижилерге чуулганныг хамнаашкын кылыр Владимир Сангакович Ховалыг ачы-буян чедирер. Хүнүнде Сүт-Аксы суурнуң аалчылар бажыңынга эртенгиниң 8 шактан кежээкиниң 6 шакка чедир хүлээп алыр.

Эгиим сүт-хөлчүлер болгаш чөөн-хемчиктер! Аарыг-аржыыңардан, хай-бачыыңардан, багай аажы-чаңыңардан адырлып алыр деп бодааш болзуңарза ноябрь 5-тен 21-ге чедир бо адреске кээп болур силер!

Тыва Республиканың Хамнар ниитилелиниң даргазы Омак Сатович Дамчай.

1993 чылдың ноябрь 1.
Кызыл хоорай.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЗУ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги, 2-ги, 3-кү арыннарда).

КАПСЫРЫЛГА № 1

Соңгулда округтары

А. Чаңгыс мандаттыг

Кызыл хоорай	4 округ № 1-ден 4-ке чедир)
Бай-Тайга кожуун	1 округ (№ 5)
Барыын-Хемчик кожуун	3 округ (№ 6-дан 8-ке чедир)
Чөөн-Хемчик кожуун	2 округ (№ 9—10)
Каа-Хем кожуун	2 округ (№ 11—12)
Кызыл кожуун	2 округ (№ 13—14)
Мөңгүн-Тайга кожуун	1 округ (№ 15)
Өвүр кожуун	1 округ (№ 16)
Бии-Хем кожуун	2 округ (№ 17—18)
Сүт-Хөл кожуун	1 округ (№ 19)
Таңды кожуун	1 округ (№ 20)
Тес-Хем кожуун	1 округ (№ 21)
Тожу кожуун	1 округ (№ 22)
Улуг-Хем кожуун	2 округ (№ 23—24)
Чаа-Хөл кожуун	1 округ (№ 25)
Чеди-Хөл кожуун	1 округ (№ 26)
Эрзин кожуун	1 округ (№ 27)

Б. Беш мандаттыг.
Ниити республика.

КАПСЫРЫЛГА № 2

Хол үжүү салыр хуудус

Бис, моон адаанда хол үжүү салганнар, 18 дугаарлыг Завод соңгулда округунуң талазы-биле Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутадынга кандидат кылдыр 1951 чылдың октябрь 27-де төрүттүнген, арат, Тыва Республиканың Кызыл кожуунунда чурттап турар Хомушку Шолбан Енаковичини депшиткенин деткип тур бис.

№	Фамилиязы, ады, адазының ады	Төрүттүнген хүнү	Адрези	Шынзылга бижии	Хол үжүү
1					
2					
3					

Хол үжүү салыр хуудусту шынзыттым:

(Ф. А. АА., адрес, шынзылга бижии болгаш хол үжүү)

Соңгулда каттыжыышкынының бүзүреттирген төлээзи:

(Ф. А. АА., адрес, шынзылга бижии болгаш хол үжүү)

(Хүнү болгаш болган чери)

КАПСЫРЫЛГА № 3

Хол үжүү салыр хуудус

Бис, моон адаанда хол үжүү салганнар, Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутаттарынга кандидаттарның ниити-республика даңзызын «Чөптүг чорук» соңгулда каттыжыышкынның депшиткенин деткип тур бис, оон эгезинде турарлар болза:

1. Иргит Аяс Монгушевич. 1950 чылда төрүттүнген. Чөптүг чорук партиязының кежигүнү, сайгарлыкчы. Кызыл хоорай.
2. Петров Петр Петрович. 1965 чылда төрүттүнген. Чөптүг чорук дээш демиселчилер эвилелиниң кежигүнү, инженер. Ак-Довурак хоорай.
3.
4.

№	Фамилиязы, ады, адазының ады	Төрүттүнген хүнү	Адрези	Шынзылга бижии	Хол үжүү
1					
2					

Хол үжүү салдынган хуудусту шынзыттым:

(Ф. А. АА., адрес, шынзылга бижии болгаш хол үжүү).

Соңгулда каттыжыышкынының бүзүреттирген төлээзи:

(Ф. А. АА., адрес, шынзылга бижии болгаш хол үжүү)

(Хүнү болгаш болган чери)

КАПСЫРЫЛГА № 4

Соңгулда каттыжыышкыннарының аразынга депутат мандаттарын хуваарының методиказы

Бадылаашкыннарның түңнелдери-биле соңгулда каттыжыышкыннарының аразынга депутат мандаттарын дараазында чурум ёзугаар хуваар:

а) кандидаттарның ниити-республика соңгулда округунуң талазы-биле бердинген херек кырында бар бадылаашкыннарның ниити санын ол округ талазы-биле үлеттинер депутат мандаттарының ниити санынга үлээр. Алдынган түң соңгулдаларның онаашкын саны болур;

б) депутат мандаттарының хуваалдазынга киржип турар кандидаттарның ниити-республика даңзызы бүрүзүнүң алганы херек кырында бар бадылаашкыннарның санын соңгулдаларның онаашкын санынга үлээр. Оон түңнелинде алдынган бүдүн сан чогуур соңгулда каттыжыышкынының алыры депутат мандаттарының саны болур;

в) бир эвес «б» пунктуга дүүштүр кылдынган санаашкыннарның түңнелинде хувааттынмаан мандаттар артып калыр болза, пункт «б»-де көрдүнген үлээшкинниң түңнелинде алдынган сан бүрүзүнүң үүрмек кезээн ол бүгү санга үлептер. Хувааттынмаан мандаттарны чаңгыс-чаңгыс кылдыр айыттынган саннары эң хөй болган кандидаттарның ниити-республика даңзыларынга дамчыдып бээр. Ол саннар дең болур болза, ол дээш херек кырында бердинген бадылаашкыннары хөй болган кандидаттарның ниити-республика даңзызынга баштай бээр. Бадылаашкын саны дең болур болза, баштай бүрүткеттинген ниити-республика даңзызы артык эргелиг болур;

г) бир эвес «в» пунктуга дүүштүр кылдынган санаашкыннар соонда база хувааттынмаан мандаттар артып калыр болза, оларны база катап чаңгыс-чаңгыстап «в» пунктуга дүүштүр үлээшкинден эң хөй сан алган кандидаттарның ниити-республика даңзыларынга дамчыдып бээр.

ЧИЖЭЭ, бадылаашкынның түңнелинде А соңгулда каттыжыышкынының ниити-республика даңзызы 6 муң херек кырында бар бадылаашкын алган, Б соңгулда каттыжыышкынының даңзызы—19 муң, В даңзы—31 муң, Г даңзы — 10 муң херек кырында бар бадылаашкын алган дижик. Оларга 5 мандатты хуваап үлээр.

Бо капсырылганың «а» пунктузунга дүүштүр соңгулдаларның онаашкын санын тывар апаар. Ол мындыг болур (санаарынга эптиг болуру-биле муңнарны албаан):

$$(6+19+31+10):5=13{,}2$$

«б» пунктуга дүүштүр даңзы бүрүзүнүң алганы бадылаашкыннар санын соңгулдаларның онаашкын санынга үлээр:

$$\text{А}-6:13{,}2=0{,}45$$
$$\text{Б}-19:13{,}2=1{,}44$$
$$\text{В}-31:13{,}2=2{,}34$$
$$\text{Г}-10:13{,}2=0{,}76$$

Түңнелинде А даңзы чаңгыс-даа депутат мандады албас, Б даңзы—бир, В даңзы—ийи мандат алыр, Г даңзы—чаңгыс-даа мандат албас. 5 мандаттың 3-ү хувааттынган.

Арткан ийи мандатты хуваары-биле бо капсырылганың «в» пунктузунга дүүштүр үстүнде алдынган түңнерниң үүрмек кезектерин ол бүдүн түңнерге үлептер:

$$\text{А}-45:0.45=100$$
$$\text{Б}-55\cdot 1.44=30.55$$
$$\text{В}-34:2{,}34=14{,}53$$
$$\text{Г}-76:0.76=100$$

Эң хөй саннарны А болгаш Г даңзылар алган, ынчангаш оларга хувааттынмайн арткан ийи мандатты дамчыдып бээр апаар.

Ниити түң: А—бир мандат, Б—бир, В—ийи, Г—бир мандат.

КИНО

НОЯБРЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Бурунгунуң тоожузу» 9.30, 11.30, 13.40, 15.50, 18.00 шактарда; **ВИДЕОЗАЛ: «Ховар уксаа»** 9.00, 11.00, 13.00, 15.00, 17.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Соңгу ада» 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Талдар кудумчузунда шулбустар» 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.

«ОТЧУГАШ»: № 14 мультфильмнер чыындызы 9.00, 10.10 шактарда; **«Орус бажын»** 11.20, 13.40, 15.00, 18.20 шактарда.

Кызыл хоорай. Красноармейская, 100. Индекс 667000.

АГАР САНЫ: «Тыва соцбанк» № 363505.

Тургузукчулары: ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДЭЭДИ СОВЕДИ болгаш ЧАЗАА «ШЫН» СОЛУННУҢ РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕКТИВИ

Кол редактор
В. Ф. ЧАДАМБА

РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: Н. С. Базыр (кол редакторнуң оралакчызы), А. Б. Монгуш, М. Д. Оюн (харысалгалыг секретарь), М. М. Саая (кол редакторнуң оралакчызы), В. М. Сат, Н. С. Эрген.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:
Кол редактор — 3-43-34; чедгеп кижилер хүлээп алыр чер — 3-34-26; кол редакторнуң оралакчылары — 3-33-91; 3-34-17; харысалгалыг секретарь — 3-34-92; оралакчылары, 3-45-93

КИЛДИСТЕР: улус депутаттарының Советтери, ниитилел-политиктиг болгаш социал айтырыглар — 3-34-19; 3-34-98; үлетпүр — 3-34-49; 3-36-73; көдээ ажыл-агый — 3-41-16; культура улус өөредилгези болгаш чогаал — 3-39-15, 3-34-57; медээлер болгаш спорт — 3-36-82; 3-34-57; өөрүүлга — 3-34-39; 3-34-93; чагаа — 3-39-03; корректорлар — 3-41-23; тиражтар — 2-27-41; солуп келбейн баргаанда — 3-57-92; 3-14-94; бухгалтерия — 3-37-11

Солун Россия Федерациязының Парлалга болгаш медээлер министерствозунуң чанында парлалганың, медээлерниң тостуг чорууну камгалаар талазы-биле Тывада хайгаарал чериге бүрүткеттинген.

Бүрүткеттинген дугаары — Т-00007.

Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган фактыларны, саннары болгаш өске-даа дыңнадыглары дээш авторлар боттары харысалгалыг.

Тыва Республиканың Парлалга болгаш информация министерствозунуң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Солун неделяда 5 катап үнер. Хемчээли 2 парлалга амазы. Тиражы 19.896. Индекс 54240. Чагыг № 209.